STRÅMAND, ROLAND OG QUINTAN

AF

HENNING HENNINGSEN

1.

I modsætning til de øvrige nordiske lande har den danske fastelavn været særdeles rig på forskellige skikke. Her skal behandles en af disse, nemlig skikken at stikke til stråmanden. Først skal stoffet fremlægges, såvidt som det kendes; ordningen er topografisk (følgende Traps Danmark). Tallene foran sognenavnet angiver de topografiske numre i Dansk Folkemindesamlings ordningssystem.

14 Asminderød. „Derimod slaa de hvert Aar Katten af Tønden, ɔ: en Petroleumstønde, hvorpaa der sidder en Mand, som er lavet af en Hue, en Maske, Frakke, Benklæder og Støvler, alt fyldt med Halm. hænges mellem to Træer ..." (DFS 1906/43: J. F. Olsen 14/11 1885),

26 Maarum. „Katten, der forøvrigt er usynlig, bliver slaaet af Tønden, Straamanden faar omsider saa mange Stik, at han falder ned" (DFS 1906/43: Ole Olsen 15/11 1885).

33 Ramløse. „Over en Vej i Byen mellem to Huse eller Stænger opbindes paa et Reb en Tønde, ovenpaa hvilken undertiden sættes en udstoppet Figur med Maske forestillende en Mand"; denne mand slås af tønden (DFS 1906/43: O. Larsen 1885). Det kaldtes „at stikke til Straamanden", og det siges, at skikken var kendt ikke blot i Ramløse, men også i adskillige andre sogne i Nordsjælland (Lars Larsen i Frederiksborg Amtstidende 18/2 1909).

45 Lille Lyngby. Her har man kendt „steg te ˈsdrOmœnˈən"; det forklares som værende det samme som at slå katten af tønden. Stråmanden var en udstoppet dukke, der sad på tønden (Udvalg for Folkemaal, optegnet 1942 af fru Ellen Raae efter Laur. Olsen).

84 Viksø. „Der var Fastelavnsridning i Veksø ... Anders Pers Per og mange andre var udpyntede, red og stak til Straamanden med en Pigkæp. Straamanden var stillet op paa en høj Stolpe, hvori var en

Pig, som gik op i Straamanden. En Mand stod med en Pisk og slog Knald, for at Hestene skulde løbe stærkt forbi Straamanden. Det galdt om at tage Straamanden med Pigkæppen og faa ham med sig. Per tog Straamanden de to Fastelavner, jeg var deroppe" (DFS 1906/46: N. P. Kristensen 23/11 1938, s. 22—23).

114 St. Magleby. Skikken skal kendes fra Dragør; nærmere beskrivelse mangler (Bering Liisberg i Berlingske Tidendes Søndagstillæg 5/3 1916, s. 5).

115 Hvidovre. I 19. århundrede har det for københavnerne været en almindelig forlystelse fastelavnsmandag at tage til Valby for at se ungdommen stikke til stråmanden. En række fastelavnsviser (i Kgl. Biblioteks Samling af Skillingstryk) omtaler skikken, således „Fastelavns-Løier, eller to muntre Fastelavns-Viser" (1839, Jacob Behrend):

„Læg Mærke da til min Person,
Naar I skal til Jer Straamand stikke . . .".

„En ny Fastelavns-Vise" (1840, Jacob Behrend) siger: „. . . Og Straamanden er saa forfærdelig kold . . .". Visen 1840, „Kauf! Kauf! Kauf! En splinter nye Fastelavns-Sang" (L. Jacobsen), antyder, at tøndeslagning har været forbundet med stråmandsstikken:

„Paa Tønden gives Smæk i Smæk,
Til Straaemand stikkes Stik i Stik . . .".

Under treårskrigene har stråmanden meget aktuelt været udstyret i skikkelse af den forhadte prins af Nør. Visen „Fastelavn 1850" (Behrends enke) siger:

„See kun den Straamand muntert i Gefjæs, Faldera,
En Hertug ligner den udi sit Es, Faldera,
En Prinds af Noer er heller ei for stor, Faldera,
Dem hilses skal omtrentlig som ifjor, Faldera".

Endnu 1852 hentydes til krigen mellem slesvigholstenerne og danskerne; „Fastelavn 1852. Forfattet af Søren Olsen fra Valbye" (Behrends enke) siger:

„Af alle Kræfter,
Vi derefter
Straamanden stikke til,
Kan Du blot ride
Stød itide,
Du ham ikke feile vil.
Det er en moersom og en god Motion, god Motion, god Motion.
Og den som nylig været har Dragon . . .,
Om svundne Dage sikkert mindes vil . . .,
Da andre Straamænd han har stukket til — Trala".

Efter 1864 er stråmanden igen en tysker. Et træsnit på omslaget af viserne („Den nyeste gemytlige Fastelavnsvise" (1866, Jul. Strandberg), „Den lystige Fastelavnsvise . . ." (1867, Jul. Strandberg)) viser strå-

manden, iført tysk uniform og hjelm, med jernkorset på brystet og sporer på støvlerne, og visen 1866 skildrer stikningen:

„See, vi ride efter Tælling,
Først en gammel Kjælling
Stikker til vor Mand,
See, han svingler lidt, men han
Er solid, han kan taale lidt meer endnu,
Hæng i! aa, var han dog en Tydsker jo!
Ei vi skulde skaane ham, min Tro.
Heisa, see han dingler som en Fuld,
Nu falder han omkuld,
Hurra! han ruller som et gammelt Vognmandshjul".

A. M. Goldschmidt har 1852 i „Nord og Syd" givet en god skildring af skikken („En Almuefest", genoptrykt i Poetiske Skrifter II (1896), 109 f.):

„Fastelavnen kom, og man stak til Straamanden. Dette er en Forlystelse, som er bleven sjelden, fordi den er overmaade kostbar, og man tillader sig den kun i et godt Høstaar. Dengang deltoge kun de yngre Gaardmænd og Gaardmandssønnerne i Festen. Mellem Kroen og det modstaaende Hus var paa et Fundament anbragt en med Grene tildækket Tønde, og derfra ragede en Straamand op, pyntet som Tyrk, i blaa og hvide Klæder, med rød Turban og besat med Guldbrokade og Glasperler. Deltagerne i Festen vare tilhest, udklædte i æventyrlige Dragter; Cort Sørensen, Sognefogdens Søn, havde nok fra en Maskeradegarderobe i Kjøbenhavn lejet en Ridderdragt og saa helt stadselig ud med Lansen i Haanden paa den høje, sortblissede Hest. Han var Anfører, og hans to Adjutanter vare Brødrene Jens Søren og Niels Søren ... Ved Festen spillede et stort ridende Musikkorps, især Trompetere og Basunblæsere; hele Tiden, medens man En efter En red og stak til Straamanden og søgte at løfte ham op paa Lansespidsen, spillede de en særegen, simpel, ensformig Melodi, som jeg aldrig senere har hørt igjen". Derefter skildres rundturen fra gård til gård.

Claudius Rosenhoff har i en mere journalistisk form skildret en københavnerfamiljes udflugt til Valby for at se ungdommens fastelavnsforlystelse („Fastelavn i dette (det nittende) Aarhundrede", 1855, 22 ff.). På et vedføjet litografi afbildes strå*mandsstikningen*; strå*manden* er nærmest i tyrkerdragt med turban, og rytterne er udklædt som adelsmænd fra det 16. århundrede, eller som klovner. På lansen har de et lille flag. Den der kunde løfte strå*manden* af pælen skulde svinge den i vejret og råbe:

„Gid alle Straamænd i Dannevang,
Som denne hersens paa Gaflen hang!"

På et træsnit i Illustreret Tidende (I (1859—60), 175; en uheldig efterskæring findes i Reinsberg-Düringsfeld: Das festliche Jahr[2], 178) ses tydeligere, at strå*manden* er en tyrk, med turban, pludderbukser, krumsabel. Rytterne er i gamle soldateruniformer med chako („tjærebøtte") på hovedet, eller i klovnedragter. Et træsnit uden på en faste-

lavnsvise (et iturevet eksemplar i DFS) viser, at deltagerne også har været i almindelig dagligdragt med høje, båndsmykkede hatte. Øjensynligt har dragterne vekslet fra år til år.

I Morgenbladet 2/3 1882 har H. V. Lund skildret festen i Valby: „En udpyntet Dukke af Halm var ophængt i en Art Galge eller anbragt i en Tønde, og Opgaven var nu at løfte den ned ved Hjælp af en Lanse. Deltagerne vare udpyntede paa forskjellig Maade, navnlig vare Hattene stærkt besatte med Baand, og senere bleve Ridderdragter fra Kjøbenhavns Maskeradegarderober meget søgte. De mødte til Hest, væbnede med en lang Lanse, og under Hornmusik rede de nu en for en i Galop henimod Dukken, hvorved det ofte kom an paa at lægge en betydelig Rytterfærdighed for Dagen, og hvorved Tilskuerne lydelig gav deres Bifald eller Spot til Kjende. Det var ikke saa nemt at træffe Straamanden, vanskeligere at borttage enkelte af hans Lemmer, og vanskeligst at løfte hele Figuren bort paa Lansen; forskjellige Smaapræmier vare derfor udsatte for de heldige af Deltagerne ... I denne Fornøjelse ... deltog oprindelig kun de unge ugifte Gaardmandssønner, først senere er der sket den Forandring, at disse i Regelen have trukket sig tilbage, og Byens eller Sognets Tjenestekarle ere komne i deres Sted".

Efter denne beskrivelse sammenholdt med Goldschmidts har man altså også i Valby kendt at sætte stråmanden op i tønden. Et træsnit fra Illustreret Tidende (III (1861—62), 181) viser stråmanden i tønden; desværre er det ikke stedfæstet, — der siges blot, at det er fra en dansk bondeby. Efter materialet at dømme må det nok være fra Nordsjælland, hvor denne afart af stråmandsstikningen er kendt.

116 Brønshøj. „I Brønshøj er der ligeledes i de sidste Aar — efter forudgaaende Gæsterering rundt om paa Gaardene — blevet stukket til „Jomfruen", en meget pæn Dame, klædt i hvidt eller blegrødt" (Samfundet 1902, nr. 768).

I århundredets begyndelse har man ved Lundehuskroen redet stråmanden ned. 1908 skildres og afbildes skikken i Politiken (2/3 1908). Der er seks maskerede karle til hest. Stråmanden har en slags uniform med hue på. Lansen er ret kort. Det gælder om at vælte stråmanden.

117 Rødovre. Karlene red rundt fra gård til gård og blev trakterede. „De havde saa en udpyntet dukke med, thi de skulde stikke til Straamanden, som det hed sig, og den blev ført med fra gaard til gaard. Straamanden var udpyntet meget flot som en pige i silkeskørter og hvide sko. Jeg kan huske, at rytterne maatte betale hver 2 mark til anskaffelse af denne dukke. Som regel stak de efter den, — den var sat op paa en pæl i nærheden af den gaard, hvor gildet skulde staa. Saa skulde de løfte den af, idet de red forbi i galop" (DFS 1906/43: V. Nielsen 2/9 1940, efter Gdr. A. Laybourn, f. ca. 1866; jfr. samme optegner 16/10 1940 efter meddelerske, f. ca. 1862).

119 Herlev. „Den Dag vi skulde ride, mødte vi Kl. 10, vi skulde nyde to Glas Punch hvert Sted, sov derefter et Par Timers Tid, saa kunde vi danse. Stak vi til Jomfruen det ene Aar, saa slog vi Katten af Tønden det næste Aar. Hestene i vor Gaard var for kaade, de gik

ikke ind til Jomfruen, men vor Nabo Lars Olsen havde en Hest, der kunde gaa lige ind til, og han kunde tage hende, og saa kunde det nok tænkes, der var Sjov. Sommetider var det paa Gladsaksevejen, det fandt Sted, men ikke paa Hovedlandevejen. Det var bedst, om Jorden var lidt frosset.

Jomfruen var saa stor som en 7—8 Aars Pige, sad paa et Spyd; vi havde et Spyd, som vi kunde jage ind i hende og lette hende. Hun var pænt udpyntet, det kan godt være, der var lidt Halm. Lavet af en Sypige, der fik Bestilling paa hende, saa hun kunde se pæn ud. Det har været i 50'erne og 60'erne" (DFS 1906/43: arkivar Ellekilde 16/6 1933, efter fhv. sognefoged Jørgen Larsen, f. 1838).

122 Ordrup. Fiskerne i Skovshoved fejrede i ældre tid fastelavn på bondemanér; de mente, de stammede fra den nedlagte landsby Stokkerup i Dyrehaven. Nogle dage i forvejen lånte de heste hos Gentofte-bønderne og øvede sig i at ride; fastelavnsmandag stak de til stråmanden, iført blanke sømandshatte. Det gjaldt om at løfte stråmanden på et spyd (medd. af mag. art. Aage Rohmann, efter oplysninger fra gamle skovshovedfiskere, ca. 1925).

133 Glostrup. „De slog gerne katten af tønden; jeg kan dunkelt huske, de havde en jomfru og red omkring med, og i øverstestuen dansede de med den" (DFS 1906/43: V. Nielsen 2/10 1940 efter enkefru Maren Nielsen, 76 år).

134 Herstedøster. Fastelavn. „Om tirsdagen begyndte saa karlene og ride. De red paa den dag ud til alle udflytterne med „jomfruen", og der fik de jo et lille glas hvert sted. Jomfruen . . . var lavet af vat eller halm, mest af vat, og saa havde hun kjole paa. Der gik op igennem hende en stage, paa hvilken der var et par træskuldre. Naar man saa skulde stikke til jomfruen, blev der gravet en mast ned i jorden, saa den ragede en mandshøjde over. Paa masten var der saa en „pej", og i jomfruens skelet var der et hul i staven, det blev „pejen" sat ned i, og saaledes stod jomfruen fast. Man havde saa et spyd, som et kosteskaft, beviklet med rødt og hvidt, og saa var der et lille flag paa. Hver karl var maskeret og udpyntet. Saa skulde jomfruen løftes af med spyddet, og det var vanskeligt, for hestene var som regel bange for at gaa til . . . Og saa var der jo ogsaa noget, der hed stikke til straamanden. Det var det samme som at stikke til jomfruen. Da var den bare lavet som et mandfolk" (DFS 1906/43: Viggo Nielsen 1937, efter gdr. Hans Mortensen, 68 år).

Efter en anden meddelelse var jomfruen en dukke, som de havde købt i København. „Efter stikningen red de rundt med hende paa spydet og viste hende frem" (DFS 1906/43: A. Rønnekilde Nielsen 1/7 1939 efter gmd. Jørgen Larsen, født før 1853).

135 Herstedvester. Også her stak man til jomfruen, en „fint udpyntet Dame af Straa, de havde købt i Københavnn". Hun stod på en stage, og rytterne red forbi i fuld fart, bevæbnede med flagsmykkede spyd. „Den, der kunde tage hende af Stagen og ride bort med hende paa Spydet, var den kommanderende — hed det sig" (A. Rønnekilde Nielsen:

Sjællandske Folkeminder (1943), 19; jfr. Th. Thomsen i Roskilde Tidende 1/3 1930).

143 Smørum. „Straamanden var en Dukke, man stak til med en Pigkæp (brugtes opr., naar man kørte i Slæde). Straamanden hængte paa en Stage, man skulde løfte den ned, de red forbi og stak til den" (Udvalg for Folkemaal, optegnet 1941 af fru Ellen Raae efter Ole Jensen).
En anden meddelelse siger: „Straamanden er anbrunget saaledes, at de ikke kan tage den lige straks, men den, der saa faar ham paa Spydet, rider med ham omkring i Byen" (DFS 1906/43: Ole Mortensen, i 1880'erne).

144 Ballerup. Fastelavnsløjerne bestod for det meste i „at stikke til Straamanden. Denne Kavaler blev da bestilt hos Byens Skræder og tog sig ret godt ud. Gildesdagen samledes de unge Karle til Hest i „Gildesgaarden", hvor man havde tilsagt en Mand fra Kjøbenhavn til at møde med Masker og Dragter. De pyntede sig nu paa det bedste og red saa omkring til Udflytterne, hos hvilke de blev beværtede med Æbleskiver og Punch. I Spidsen red en General eller Anfører, derefter to Faneførere, en Mand med Straamanden, en Pjerrot og en Mængde med brogede Fantasidragter. Om Eftermiddagen Kl. 3—4 blev Straamanden anbragt paa et passende Sted i Byen, og de ridende morede sig nu en Times Tid med at tage den af Støtten med Spydet. Den som „tog" Straamanden sidst red til Gildesgaarden med den, hvor saa Pigerne indfandt sig til Dansen" (DFS 1906/43: K. Nielsen 17/11 1885).

196 Tune. „Der er ogsaa at stikke til straamanden, hvor man binder noget halm om en stok, og giver ham et stykke papir paa som sidder paa brystet, hvortil de sigter naar de rider" (Ny kgl. Saml. 868 p. 4°: Karl Abrahamsen 1875).

311 Følleslev. Her stak karlene til stråmanden fastelavnsmandag; nærmere oplysninger mangler (Aarbog Holbæk Amt 1931, 80: fortalt af Ole Petersen, f. 1845).

313 Bregninge. Her skal man fastelavnssøndag have stukket til stråmanden (J. S. Møller: Fester II, 39).

398 Valsølille. „En Mand af Halm sættes i en Tønde; man skulde ramme Munden og slaa Hovedet i Stykker" (1906/23: Thorv. Egeskjold 1911, efter Johan Hansen, f. ca. 1827).

603 Baarse. „„Stikke til Straamanden" var en af Fastelavnslegene. En pyntet Straamand var stillet op paa noget, og Karlene der var til Hest havde hver et Spyd, en lang Stage med en Jernpig (af en eller anden Form) i Enden; det gjaldt nu om, idet man i Galop red forbi Straamanden, at faa denne paa sit Spyd; det var ingen let Sag at faa Hestene, der var bange for Straamanden, styret saa nær hen til denne, at man kunde naa ham med sit Spyd" (Udvalg for Folkemaal, optegnet 1936 af Kr. Møller).

621 Stege Landsogn. I Tøvelde holdt skikken at „stikke til Jomfruen" sig længe. Jomfruen var en udstoppet, pyntet figur, der holdt en ring i den udstrakte arm. Deltagerne var primitivt udklædte; de unge red, og de ældre kørte i vogne (Møns Folkeblad 23/12 1941).

En anden meddelelse lyder: „I min Barndom har jeg oplevet, hvordan man stak til Jomfruen. Karlene var udklædte; de red eller kørte i Vogne eller Kaner. Jomfruen var en Træfigur, pyntet med Hat og Tøj. Hendes højre Haand var fladt udstrakt, og deri var boret et lille Hul. Heri blev Ringen sat; den havde en lille Pind, der kunde gaa ned i Hullet. Rytterne havde Lanser paa lidt over en Meters Længde, og med dem tog de Ringen og smed den af bagefter. Den der fik flest taget blev Konge. Ogsaa i senere Aar har det været kendt" (mundtlig medd. af gartner Kr. Poulsen, f. ca. 1870 i Fanefjord).

625 St. Magleby. Endnu i begyndelsen af dette århundrede, således 1907, stak man til jomfruen i Budsene. Nogle red, andre sad i kaner eller vogne, mer eller mindre maskerede. Jomfruen havde kjole og stråhat på; på den udstrakte højre arm hang en krans, som man stak efter (DFS 1906/43, top. 620: Chr. Isling 6/3 1919; foto fra 1907 i DFS 1906/56 A. 3, reprod. i Ussing: Aarets og Livets Højtider, Danmarks Folkeminder 32, 45).

626 Damsholte. „Jeg har paa Marienborg set, at Karlene red og stak til en Ring, som en udstoppet Jomfru holdt i Haanden" (DFS 1906/43: Johanne Olsen 29/10 1932).

627 Fanefjord. „I Fanefjord Sogn hed det for ca. 70 Aar siden at „ride til Roland", der var en stor Træmand med Klæder paa (i Modsætning til Ringridning, hvor en Jomfru var udpyntet)" (DFS 1906/23: Th. Jensen 1914, Stk. 14, efter Niels Hansen, f. ca. 1835).

Jomfruen skildres som „en Dame, pyntet af Byens Piger, med Silkebaand, leveret af disse" (DFS 1906/43: Johanne Olsen 10/8 1932, Stk. 1, efter gdr. H. Chr. Hansen, f. ca. 1858). Fra nyere tid haves en udførligere skildring: „I 1905 blev der i Fanefjord lavet en saadan Jomfru af Træ, som stod paa en Pæl, saa den kunde dreje rundt, og i højre Albue var skruet et Jern, fastspændt med to Bolte, og i Enden af dette Jern var anbragt en Fjederklemme til at sætte Ringene fast paa, og Ringene var dannebrogsfarvede Pladeringe med Hul i Midten og med en Tunge til at sætte ind i Klemmen paa Jernet (de opbevares endnu i Familien). Saa laa det stille til 1909 og derefter til 1925, og saa var der Pavse til Ungdomsforeningen tog den op i 1938 . . . I Aaret 1945 og 1946 red de sidste Gang her i Ungdomsforeningen, og Bestyrelsens Damer pyntede Jomfruen og ordnede Rytternes Dragter med at sy Glimmerstads paa, — og de havde en sabelformet Stok til at tage Ringene med, og den der fik taget dem flest Gange, blev Ringkonge . . . Det afholdtes som Regel Fastelavns Søndag Kl. 14 Eftermiddag, og de begyndte med at stikke til Jomfruen, og bagefter trak de Hovedet af Hanen" (DFS 1906/43: Harald Jensen, Dame, Askeby, skriftl. meddelelser 4/3, 5/3 og 29/7 1947).

706 Rødby. „Der blev ogsaa brugt at stikke til Straamanden, det

var en Dukke af Halm, som var sat paa en Stang, Rytterne skulde saa forsøge med en Lanse at hæve Straamanden af Pælen" (DFS 1906/43: Gudrun Lind 21/12 1946, efter fru Kathinka Hansen).

854 Kerteminde. Fra Fyn foreligger kun en enkelt oplysning om skikken, nemlig i Paludan-Müllers roman „Ivar Lykkes Historie". Den må dog formodes at være ægte, ikke mindst fordi hans skildring af dystløbet, som slutter sig til episoden, er pålidelig helt igennem. Han skriver: „Strax udenfor de første Huse (i Kerteminde) saae de en kæmpemæssig Straamand opstillet, med udbredte Arme og en Turban paa Hovedet, hvorefter Byens Haandværksdrenge skulde stikke tilmaals", og om aftenen havde personerne „den Fornøielse at see Drengene stikke den store Straamand i Brand" (I (1866), 139, 156).

1605 Vilsted. Beskrivelse af St. Hans-Gilde: „Ved siden af den ene port stod en figur som en mand, og i hans ene albuekrog sad ringen, som de skulde stikke til" (Ev. Tang Kristensen: Jysk almueliv IV, 22, nr. 43).

1794 Højbjerg. „Paa Herregaarden er det Skik at slaa Katten af Tønden paa følgende Maade: I et højt Stillads, bestaaende af 3 Granstænger, 6—8 Alen lange og sammenbundne i Toppen, ophænges en Tønde, af den stikker den øverste Del af en udklædt Mand frem, og Bunden af Tønden er fyldt med Aske ... Den der da slaar Tønden i Stykker (Tønden falder ned, men Manden bliver hængende), faar vel Asken ned over Hovedet, men han faar ogsaa en Belønning for sin Daad, thi Husjomfruen overrækker ham en vældig Fastelavnsbolle" (DFS 1906/43: J. Hvorslev 1885).

1810 Hids Herred. „Fastelavnsmandag skal der „slaas Kat af Tønde" eller „slaa Hatten af Straamanden", det er dog mest Børnene, der morer sig dermed" (DFS 1906/43, opt. 1899 for Feilberg).

1999 Anholt. Her slår man „manden" af tønden. „Manden er en Dukke i Legemsstørrelse, denne anbringes i en Tønde, som Børnene hamrer løs paa, indtil Manden ligger paa Jorden. Den, der er saa heldig at faa ham til at falde ned, er Konge. Han udvælger derefter sin Dronning fra det svage Køn. Nu samles alle, Børn og voksne, i Forsamlingshuset, og Legen varer til langt ud paa Aftenen" (E. A. Hobolt: Anholt (1946), 125).

2355 Tavlov. „Man stillede ogsaa en Straamand op og stak til" (DFS 1906/23: Henrik Ussing 1909, efter 90årig kone).

3000 Sønderjylland. Et træsnit fra en tysk Illustreret Tidende fra ca. 1870—80 viser udklædte børn i soldateruniform med en flagsmykket lanse stikke efter en stråmand, nærmest en stor favn hø på en pæl, med ansigtstræk (maske?), men uden krop. Underskriften siger kun: „Fastnachtsbelustigung in Nordschleswig" (DFS 1929/160, nr. 56).

3256 Augustenborg. 1845 var der på mølleengen ved Augustenborg en ringridning med 400 ryttere. De skulde først tage ringen og senere

„støde en brogetklædt Morian omkuld, som havde sin Plads henved hundrede Skridt bag hver Galge". På et træsnit ses en af disse negerquintaner ligge i græsset; en anden er lænet op mod en pæl (C. Maibøll: Festskrift til 25-Aars Jubilæet for Sønderborg Kreds-Ringriderfest den 7. 8. 9. Juli 1912 (1912), 2, efter Leipziger Illustr. Zeitung 22/11 1845).

Der kan næppe være tvivl om, at den spredte forekomst af strå mandsstikningen i de forskellige landsdele er et tegn på, at skikken har været mere udbredt, end meddelelserne lader formode. Imidlertid synes det dog, at skikkens centralområde er Københavns nærmeste omegn og Nordsjælland. Noget for sig står Møn med jomfrustikningen. — Påfaldende er det, at der kun nævnes to købstæder (Rødby, Kerteminde), hvor man har kendt skikken.

Det almindelige tidspunkt for festens afholdelse er fastelavnsmandag. Et par steder nævnes dog fastelavnssøndag (Bregninge, Fanefjord). For sig selv står oplysningen, at strå manden kendes til st. Hans (Vilsted).

De, der har foranstaltet stikningen, er byens unge karle, snart gårdmandssønnerne, snart tjenestekarlene (med husbonds heste), snart begge parter i forening. Pigerne har udsmykket dem med bånd, især hattebånd, glimmer o. lgn. Rytternes dragter har som til andre fastelavnsløjer været maleriske og højst forskellige; deltagerne har været klædt som soldater, kællinger, klovner, pjerrot'er, riddere, ofte i lejede maskeradedragter. De har af og til båret masker. Med toget har der fulgt faner og musik.

I forbindelse med selve stikningen har der været foretaget den fra alle egne af landet kendte tiggerrundtur fra gård til gård, dels for at samle penge og naturalier ind til aftengildet, som gårdens unge folk har været inviteret til, dels for at nyde drikke og lækkerier i gårdene. Goldschmidts nævnte novelle, „En Almuefest", skildrer hvorledes der fra gården blev spejdet efter, om toget ikke snart kom, og hvilken skam det var, om toget gik forbi én. Det var et tegn på, at vedkommende ikke hørte med til laget.

Under toget har strå manden eller jomfruen undertiden været ført med, i hvert fald har sejrherren efter stikningen til tegn på sin dåd ført figuren med på sin lanse.

Strå manden skildres som en dukke af halm eller strå, med maske, klædt i tøj: hue, frakke, bukser, støvler. I Ballerup blev han lavet af skrædderen. I Tune havde han et hvidt papir på brystet til at sigte

efter. Han har også haft forskellige skikkelser. I Valby har han været tysker, prinsen af Nør, tyrk; også i Kerteminde har han været klædt som tyrk. I Augustenborg nævnes en morian.

I nogle landsbyer vest for København (Brønshøj, Rødovre, Herlev, Glostrup, Herstederne) ligesom på Møn har figuren været en jomfru. Hun har været så stor som en 7—8 års pige (Herlev), har været af halm eller vat, på Møn af træ. Hun har været smukt påklædt (et par steder udpyntet af sypigen eller købt i hovedstaden), med hat, kjole, silkesko.

Figuren har været sat på en pæl eller stolpe, nedgravet i jorden og undertiden forsynet med en tap eller pig.

Rytterne har været bevæbnede med en lanse, et spyd eller en almindelig pigkæp. Undertiden har spydet været flagsmykket. Formålet med stikningen har i reglen været at løfte figuren fra pælen med spydet og føre den med sig eller svinge den rundt. Andre steder nævnes dog, at man skulde borttage enkelte lemmer(? Valby), vælte figuren omkuld (Brønshøj, Augustenborg), slå hovedet i stykker og ramme munden (Valsølille), slå hatten af den (Hids hrd.). I Kerteminde skulde man blot stikke tilmåls efter figuren, men man har sikkert også skullet tage den med eller i hvert fald vælte den.

Som det vil ses af materialet er skikken nogle steder blandet sammen med andre fastelavnsforlystelser. I nogle nordsjællandske landsbyer (Asminderød, Maarum, Ramløse, Lille Lyngby) har stråmanden siddet i en tønde (eller på en tønde som i Lille Lyngby), der har været ophængt mellem to træer; det samme siges fra Valsølille, Højbjerg og Anholt. I Valby har han ligeledes hængt i en tønde eller siddet i en tønde på et fundament. Uden tvivl er det skikken at slå katten af tønden, der her spiller ind, ja måske har stråmanden i tønden intet at gøre med stikningen, idet en stråfigur simpelthen kan have erstattet katten.

På Møn (Stege landsogn, Damsholte, St. Magleby, Fanefjord) og i Vilsted har man ikke skullet vælte eller løfte figuren, men tage en ring (eller en krans) fra dens arm. Det er ringridningen, der spiller ind, også en yndet og stadig levende fastelavnsskik; imidlertid foregår ringridning i Danmark ellers altid til en ring, ophængt i en galge eller en snor. Spor af karrusselridt forekommer også på Møn; nogle af deltagerne sidder i vogne eller kåner.

I Fanefjord har skikken holdt sig op til vore dage (1946), mens den ellers vist er uddød overalt.

Drejelige figurer, således som de i det følgende skal omtales, nævnes kun et sted, nemlig i Fanefjord, hvor man synes, det er overflødigt; ved ringridning bør figuren vel stå fast, da det gælder om at tage ringen og ikke om at sætte figuren i gang.

Bemærkelsesværdigt er det, at navnet „Roland", som vi senere skal omtale under Tyskland (afsnit 3), forekommer én gang, nemlig i et ældre vidnesbyrd fra Møn.

2.

Over hele Europa har man igennem den historiske tid kendt den skik at stikke til en figur eller lignende, dels for at indøve militære færdigheder, dels for at forlyste sig.

Allerede i det gamle Grækenland har man brugt at stikke med spyd mod et ophængt skjold[1]. Romerne har også kendt denne øvelsesleg; den nævnes af militærforfatteren Vegetius og omtales i kejser Justinians lovcodex[2]. Longobarderne stak til et skind, ophængt på et helligt træ[3]. At skikken kan opstå overalt uden forbindelse mellem de enkelte steder, siger sig selv; det er såre nærliggende at opstille et eller andet mål og øve sig med sværd og spyd derpå.

Men det er nok ellers først i riddertiden, at man for sportens og øvelsens skyld har drevet denne idræt med særlig forkærlighed. Fra middelalderen foreligger mange vidnesbyrd om quintanridtet eller -stikningen, som det kaldtes, både fra Frankrig, England, Italien og Tyskland.

Ordet *quintan* skal efter en formodning fra gammel tid stamme fra navnet på dens opfinder, Quintus, Quintas eller Quinctus[4]. Andre har villet udlede navnet fra „quintana via", den femte af vejene i den klassiske romerske lejr[5], — idet man har antaget, at der her har stået en pæl, som soldaterne har øvet sig på at hugge, stikke og kaste efter. Man har også ment, at navnet skulde hentyde til en ophængt trofæ, bestående af hjelm, harnisk, sværd, skjold og lanse, som der blev stukket til[6].

En quintan („quintaine") er en slags mannequin, som de unge riddere har kæmpet imod for at skærpe øjet og opøve træfsikkerheden[7];

ordene „jacquemart", „faquin" (ital. „facchino"), „Rennpfahl", „Roland" o. fl. har også været brugt derfor.

Den simpleste form for quintanen har været en almindelig pæl[8], lig den „frappe-pal" (lat. palus), vi senere skal stifte bekendtskab med (afsnit 3, Frankrig). Et fransk billede fra 14. århundrede viser en ridder, der angriber en sådan „pel quintain", som var det en levende fjende[9]. Næste skridt har vel været at hænge et skjold, et harnisk eller en brynje op på den og forsøge at ramme midten, hvorved øvelsen blev mere koncentreret. En tegning i et fransk håndskrift fra 1300'erne viser ridderen, som stikker til et skjold på en pæl[10]; selvfølgelig har man haft forskellige former på quintanen jævnsides, — de varierende betegnelser angiver sikkert dette; af praktiske grunde anvendes her dog kun ordet quintan.

En videreudvikling er, at man skærer pælen mer eller mindre fint ud med hoved[11], antyder arme o. s. v. eller sætter en hel figur op på pælen, så legen bliver endnu mere virkelighedstro; det kan være en ridder med hjelm og skjold[12], en jægerfigur[13] o. s. v. Senere bliver det meget hyppigt en tyrk eller saracen, formodentlig fordi det var fjenden i korstogstiden og op igennem tiden[14], — og til sidst en morian. Så almindelig blev denne figur overalt, hvor quintanen var kendt, at man talte om at „stikke til saraceneren"; lige op til vor tid har man brugt en sådan figur. Ofte holder han et skakbræt eller et skjold i den ene hånd og et sværd i den anden[15].

Som et særligt raffinement har man fundet på at gøre quintanen drejelig på pælen ved at sætte den på en tap. Man har da skullet ramme nøjagtigt i midten, hvorved det tynde spær (javelinen) er brækket; har man ramt ved siden af, har figuren drejet sig med stor hast og med sin udstrakte arm slået den uheldige rytter i nakken, hvis han ikke kom videre i en fart. Derved forøgedes spændings- og behændighedsmomentet[16]. Ved sådanne øvelser eller lege blev de deltagere udelukket, som fik figuren til at svinge[17].

Som oftest, i hvert fald i senere tid, var det dog nok meningen, at man skulde ramme et bræt eller et skjold på figurens ene arm (mest den højre), så den svingede rundt. Det gjaldt da om at vige til side så hurtigt som muligt.

Endnu mere spændende har det været, at man har forsynet den svingende arm med et sværd, en kølle[18], en askepotte[19], en melpose[20] en sandsæk[21] o. lgn. Var man ikke så behændig at komme væk fra

armens rækkevidde, fik man et kraftigt slag, et drys af aske eller mel i nakken og blev desuden til spot for tilskuerne. Der var ingen grænser for opfindsomheden. 1343 giver således et engelsk manuskript et billede af nøgne mænd, der stikker til en tønde på en pæl. Tønden er fyldt med vand, og man forstår, at det har været nødvendigt for deltagerne at lægge tøjet for at undgå at gøre det vådt. Også i Italien har man kendt denne groteske og meget morsomme form for quintanen[22], ligesom i Flandern og i Tyskland[23].

Den mest primitive form for en drejelig quintan var en pæl på en tap med et tværbræt, altså nærmest et kors. Måske fordi den har været billig og nem at fremstille har den holdt sig op til vore dage. Således står der endnu en sådan på Offham Green i Kent[24], og fra Italien kendes smukt udskårne og pyntede eksemplarer fra 19. århundrede; i begge ender af tværstangen er der udskåret bukkehoveder, og deraf kommer dens navn „la macchina dell'arite"[25]. Et lignende apparat har det vistnok været, som bispen af Lincoln forbød 1236[26].

På en sådan kors-quintan har man af og til anbragt et tyrkerhoved eller lignende, mer eller mindre fint udført[27].

Ved ridderspillene, som fejredes ved hofferne i 17.—18. århundrede, gik man væk fra turneringerne mand mod mand og nøjedes med at stikke efter quintaner eller til rings[28]. Disse ridderlege kaldtes „karrusseller", fordi de som regel var forbundet med karrusselridt; damerne sad bekvemt i vogne, som kørte omkring på pladsen, og stak med små lanser efter ophængte ringe under kørslen[29]. Vore moderne karrusseller har navn efter at man før i tiden ofte stak til rings under farten. Endnu kan man i udlandet, f. eks. i Frankrig og Tyskland, se dette på markedspladser, og i Danmark har det for ikke så få år siden også været brugt. En beskrivelse heraf, omhandlende 1880'erne, lyder[30]:

„På Dyrehavsbakken kørte jeg som dreng i karussel. Den blev trukket af en hest med vajende fjerbuske, — en rigtig karusselhest. På selve karusellen sad man på en træhest, og foran på denne var der anbragt en slags stilet, nærmest som det strygestål, en slagter bruger. Denne stilet skulde man prøve på at jage igennem en ring, der var anbragt yderst på armen af en figur, som man passerede, idet karussellen drejede rundt. Figuren var indrettet med en hul arm, hvori der gemtes flere ringe, og så snart man havde været heldig og jaget stiletten igennem en ring, faldt den næste automatisk ned på den forriges plads. Det var almindeligt på karusseller".

Ringridningen, som også er en ridderskik, har man ligeledes kunnet forbinde med quintanridtet, idet man har anbragt en ring på figurens arm og har stukket efter den.

Disse hof- og ridderskikke er hurtigt gået over til at blive folkelige forlystelser; i det følgende skal en del materiale herom fremdrages.

Foruden quintanfigurerne i tyrkerskikkelse havde man forskellige tyrker- og morianhoveder af træ eller papmaché; under øvelse og opvisninger forbandt man stikningen til figurerne med skydning og hugning efter disse hoveder, som enten var opstillet på jorden eller på pæle. Deltagerne kunde opnå en betydelig færdighed i at ramme disse med deres hug-, stik- og skydevaaben[31].

Forøvrigt havde man i riddertiden i England og Tyskland også „levende quintaner", personer, som sad eller stod stille, iført rustning og forsynet med skjold, hvormed de afparerede de stød, som modparten gav dem. Man kaldte dem „the human quintains"[32].

3.

Inden vi vender tilbage til det danske stof, skal skikkens forekomst i de forskellige lande, både som hoffest og som folkelig forlystelse, kort omtales.

Frankrig.

I Frankrig, riddertidens forjættede land, har man ikke få middelalderlige efterretninger om quintanridtet. Digteren Villon (født ca. 1431) taler i „la ballade des pauvres housseurs" om ridderspillet „de jouster à la quintaine"[33], men forøvrigt nævnes skikken allerede i en roman fra ca. 1200: Chanson de geste af Girard de Roussillion[34]. Så tidligt som i det 13. århundrede skal borgerne i Frankrig have efterlignet riddernes leg og stukket til „faquins" på hesteryg[35].

I den også i Danmark meget afholdte folkebog om „Kejser Octavian", der går tilbage til et oldfransk heltedigt fra 13. århundrede, omtales quintanridtet: „Kong Dagobertus lod oprette en starck Støtte udi en skiøn Have / oc der bleffue tu sterke Pantzere ved den samme Støtte bundne / oc ved de tu Pantzere bleffve to stercke Skiolde feste". Florens „rende saa ridderlig imod den Støtte / at hand igiennem

rende de tu Pantzere / oc de to ny Skiolde / at de Pantzer oc Skiolde fulde slet ned"[36].

I stormagtstiden holdtes store „Carrousels" i Louvre, pragtfulde fester, som blev forbilledet for andre landes hoffer. Man stak til saracenere, som var klædt i romersk brynje og havde laurbærkrans om panden. Det eneste tyrkiske ved dem var halvmånen i skjoldet[37]. Ofte var der to partier, som kappedes om at vinde; ved en karrussel i Paris 1612 var der således et selskab, bestående af „Chevaliers de la Gloire" og et andet, der kaldte sig „Chevaliers du Soleil"[38]. Ringridning, „jeu de bague", hørte også med; deltagerne sad i en hestetrukken karrussel og stak til rings[39]. Da Frederik IV 1692 besøgte Angers, holdt man „Ring- und Kopfrennen" til hans ære, — det sidste antagelig den skik at hugge efter morianhoveder[40]. Visse herskaber i Bretagne havde op til revolutionen ret til at fordre af deres undergivne, at de skulde forlyste dem med mer eller mindre frivillige quintanridt, både til hest og på skib. Seneskalken over St. Brieuc opfordrede i et endnu bevaret dokument fra ca. 1700 alle fiskerne at møde til hest på Place du Pilory og stikke mod et til dette formål opstillet bræt med en blomstersmykket lanse, således som det havde været skik fra gammel tid. I benediktinerklostret St. Jacut ophængte munkene, der også havde „droit de Quintaine", en tønde eller et bræt og malede med pibeler en cirkelrund skive, som fiskerne skulde ramme. Den der vandt førtes i triumf over til Isle de la Justice, hvor han blev sat på en trone og beværtet. — Andetsteds i Bretagne stak folkene til en strådukke („jacquemart") eller et bræt med et ophængt skjold[41].

Det synes at have været skik, at der til bryllupper blev stukket til quintanen[42], og i Bretagne havde de nybagte ægtemænd ligefrem pligt til at udøve legen påskemandag[43]; var det til vands, skete det i bar skjorte[44].

At stikke til quintanen fra både („quintaine d'eau", „frappe-pal") nævnes allerede i et fransk middelalderhåndskrift fra 1338 (i Oxford)[45]. Quintanen var en pæl i vandet, og deltagerne, der stod op i en båd, som blev drevet ned mod pælen, måtte med deres lanse ramme et skjold, der var ophængt på pælen, således som det ses på et billede fra 15. århundrede i hertuginden af Burgunds Livre d'heures i Chantilly[46]. Den omtalte „frappe-pal" bestod kun af en pæl i vandet, som skulde rammes[47]. Under alle omstændigheder faldt deltagerne i vandet til stor munterhed for de adelige tilskuere, og velsagtens også — det siges

ikke — for deltagerne selv. Flere steder måtte som omtalt årets nybagte brudgomme stikke til quintanen i både; festen fandt ofte sted hver påske- eller pinsemandag eller til fastelavn. Andre steder måtte fiskerne „sauter à l'eau" eller „courir la quintaine" for at slippe for at betale afgift til deres lokale herre; også fiskehandlerne kunde slippe for at betale for deres ret til at sælge fisk på denne måde[48].

Fra over ti forskellige steder i Bretagne kendes denne skik, som først ophørte ved den franske revolution. Også i Loire-egnen i Midtfrankrig (Touraine) har skikken været levende op til 1789; første kendte vidnesbyrd herom går tilbage til omkr. 1260. Det var især møllerne, flodskipperne og fiskerne, der måtte stikke til quintanen fra både[49].

England.

Skikken at forlyste sig med quintanridt har været brugt i England til bryllupper[50]; havde man ikke andet, stillede man en stang i en oprejst tromle og stak til den. I 12. århundrede skal borgerne i London have praktiseret skikken[51], og i et manuskript fra 1338 nævnes „running at the quintain on foot" og stikken til „a moveable quintain"[52]. 1575 morede dronning Elizabeth sig over quintanridt i Kenilworth[53].

Ved militæret har man endnu quintanridt som øvelse[54]. Som folkeforlystelse holdt skikken sig langt op i 18. århundrede, måske længere[55]. Askeonsdag satte bondedrengene en figur, „Jack-a-lent" op og stak til den med en stok[56]. Særlig hyppigt har man anvendt den simple form: en bjælke i en tap vandret på en pæl. Dog kendte man også figurer. Man brugte betegnelserne „quintane", „whintane", „quintal"[57].

Den fra Frankrig omtalte skik at stikke til quintanen fra både („the water quintain") kendes også fra England, hvor især de unge londonere dyrkede den i påskeferien[58]. En beretning fra 1253 skildrer, hvorledes der midt i Themsen blev sat et skjold på en pæl; båden blev drevet hurtigt ned mod den ved kraftige åreslag og ved tidevandets voldsomhed. I forstavnen stod en ung mand med lanse og sigtede på skjoldet. Kunde han ramme dette og undgå at falde i vandet, var hans højeste ønske opfyldt, men ramte han ikke, så lansen ikke knækkede, faldt han i vandet og måtte fiskes op. I et manuskript fra 13. århundrede (i Royal Library) afbildes et sådant quintanløb[59].

Tyskland.

Fra fyrstefesterne i Tyskland i baroktiden kendes både almindelige quintanridt[60], ridt mod tyrker- og morianhoveder[61] og karrusselridt[62], men ellers viser de ældste beretninger om quintanstikken, at skikken der også meget tidligt er blevet folkelig. Ca. 1280 nævnes således fra Magdeborg blandt de rige borgersønners pinselege „Roland" (den almindelige tyske benævnelse for quintan) og „Schildenbaum" (velsagtens en pæl med ophængt skjold at stikke efter)[63].

Ca. 1555 nævnes fra Münster, at de rige borgersønner holder fastelavn med Rolandsleg[64]. Den skildres således:

„På torvet stod der en træfigur, som de kaldte Roland; den havde begge hænder udstrakte og stod på en jerntap, så den kunde dreje rundt. I højre hånd holdt den en rund skive, noget større end en tallerken, i venstre hånd havde den en narrebriks hængende. Der stod lange spyd parat, med hvilke de i løb efter hinanden stak til skiven i Rolands højre hånd. Figuren drejede så rundt og slog med briksen i den venstre hånd. Hvis så den, der havde ført stødet, ikke hurtigt nok var stukket af, fik han et ordentlig slag på ryggen eller i nakken, så enhver lo".

Også i Lybæk stak patricierne til Roland på torvet ved majfesten[65]; i den ene arm havde han en ring, i den anden en pose mel til at ramme den, som ikke traf ringen men armen.

I en „Trachtenbuch" fra ca. 1560 vises, hvordan man til fods stak efter „den vilde nar", — altså en quintan i vildmands- eller narreskikkelse[66]. Men ellers var Roland-navnet nok det mest brugte.

Man har foreslået at udlede det af det latinske verbum rotulare, tysk rollen (i betydningen „dreje rundt"), hvorimod man har afvist forbindelsen med den berømte Orlando eller Roland, Karl den stores nevø, som blæste i sit horn Olifant ved Roncevalles, — bl. a. med den begrundelse, at figurerne i så fald vilde have været udstyret med hornet[67]. Det er muligt, men en forbindelse med helteskikkelsen synes dog naturlig; figuren har fået et kælenavn, ligesom man i England kaldte den Jack, og ligesom man andetsteds i Tyskland havde en Goliat eller en Judas og i Sverrig en Ture og en Matte (se senere). Roland, der var kendt fra den udbredte folkebog om Karl den store, spiller en vis rolle i den folkelige fantasi, og der er ikke noget unaturligt i, at man har benyttet hans navn. Selv i Danmark findes der sagn om ham[68].

Især i mange nedertyske byer og landsbyer har der stået Roland'er,

fra Thüringen til Slesvig, i Sachsen, Brandenburg, Pommern og Vestprøjsen, helt over til Königsberg; ialt kendes en ca. 140[69]. Deres plads har været på torvet foran rådhuset eller på fælleden midt i landsbyen. Endnu findes enkelte af de gamle træfigurer, således den primitive fra landsbyen Potzlow (Uckermark) og den morsomme fra Nordhausen (Harz)[70], men de fleste er i tidens løb blevet erstattet med stenfigurer, der selvfølgelig ikke har været drejelige. Således kan som eksempel nævnes, at Rolandfiguren i Bad Bramstedt (Holsten) blev opstillet i sten 1693, da den gamle træ-Roland var faldet om; denne skildres i 1666 som „sehr alt und schwach"[71]. Sagnet fortæller, at Roland'en drejer sig om hver midnat, når klokken slår 12[72]; måske ligger heri en mindelse om, at den oprindelig har kunnet dreje sig om sin tap. — Ingen af de bevarede figurer går længere tilbage end til 15. århundrede, de fleste er noget yngre.

At træfigurerne er blevet erstattet af stenfigurer er et bevis på, at den oprindelige mening med dem må være gået tabt. Mens de oprindelig har tjent som forlystelse og måske øvelse for borgerne, er der efterhånden lagt en helt anden betydning ind i dem.

1404 blev den i 1366 brændte Roland i Bremen erstattet af en sandstensfigur (den nuværende, af alle turister kendte, er fornyet i 16. årh.), og en geskæftig borgmester fabrikerede et falsk dokument fra år 1111, hvorefter Rolands kejserlige skjold skulde symbolisere den frihed, kejseren skulde have givet byen[73]. Rolandsfiguren blev altså ophøjet fra en lystig turneringsgenstand til et symbol på stadens frihed. Denne forklaring slog hurtigt an, og efterhånden fik mange byer i god tro rejst sig Rolandfigurer, selv om de ikke havde kendt dem før, som et synligt symbol på deres stadsrettigheder, deres særlige stilling over for landsdelens fyrste eller som tegn på deres specielle juridiske rettigheder („Blutgericht"). Hvad det sidste angår er figuren ikke opfattet som et abstrakt symbol, men som et i højeste grad håndgribeligt tegn, idet figuren simpelthen må have forestillet bødlen med retfærdighedens skarpe sværd eller tugtende ris i hånden, en advarsel til forbrydere og voldsmænd og en betryggelse for godtfolk. „Kagen", skampælen som de offentlige afstraffelser foregik ved, stod altid på torvet, og det er intet under, at den gamle quintanfigur, som mange steder stod dèr, har fået overført nye funktioner. Man har op igennem tiden virkelig troet, at Rolandfiguren skulde opfattes symbolsk, og mange byer, der ikke har haft en quintan til forlystelse, har overtaget

den med dens nye symbolske betydning. Det er derfor let forståeligt, at man fuldstændigt har glemt den oprindelige mening med Rolandskikkelsen.

Endogså på herregårde kunde de gamle quintanfigurer opfattes som et pant på gårdenes af kejseren givne rettigheder; man troede således, at hvis figuren på gården Wolde på grænsen mellem Meklenborg og Pommern blev stjålet, vilde gården miste sine privilegier[74].

Det er svært at sige, hvor mange af de nu stående Rolandfigurer med sværd og skjold der virkelig er gamle quintaner eller har erstattet tidligere quintaner. Nogle af dem kan ikke frakendes et ret majestætisk udseende, mens andre har et mere komisk anstrøg og virkelig har en vis lighed med de almindelige quintaner[75], — ja nogle har endda som i Magdeburg og Halberstadt narrefigurer på bagsiden[76]. Gennem tiderne har både den lærde og den læge tysker med næsten hellig ærefrygt og stolt lokalpatriotisme betragtet deres Roland'er. Al den historiske romantik, man har kunnet opdrive, har omsvævet disse figurer, som snart er tolket som værende afbildninger af bestemte kejsere, konger eller riddere, snart af gamle germanske guder, som f. eks. Tor[77]. De har været anset som vartegn, som repræsentanter for tysk retsbevidsthed, som gamle by- og torvekors, — ja endda som forposter i den tyske grænsekamp[78]. Der har næppe været grænser for den skarpsindighed, man har opbragt for at tolke disse figurer[79]. Skønt Jostes allerede 1906 bidende ironisk og vittigt har påvist det uholdbare grundlag for dette, kan man stadig i tyske videnskabelige og populære værker læse de mest dybsindige tanker om de i hvert fald oprindeligt så uskyldige figurer, der efterhånden er kommet til at indtage en ærværdig stilling i tyskernes nationale bevidsthed.

Der kan dog som påvist ikke være tvivl om, at en del af dem ikke har noget direkte med quintanerne at gøre, forsåvidt som de er oprejst efter forbillede fra de steder, hvor overgangen fra forlystelsesfigur til symbolsk figur har fundet sted og ikke som afløser af gamle quintanfigurer.

I ret tidlig tid er Roland som symbol trængt ud over Tysklands grænser, især i de lande, hvor den tyske indflydelse har været stor. I Ragusa i Dalmatien står der således en „Orlando", og i Lombardiet skal der i mange af de største byer fra gammel tid have stået sværdbevæbnede Rolander, repræsenterende „jus supremum quod jus gla-

dii"[80]. De danske „kagmænd" og de svenske „spögubber", som senere skal omtales, må også anses som udløbere af den tyske skik.

Det morsomme er, at Rolandstikningen („Rolandreiten") endnu op til vor tid har holdt sig levende enkelte steder på nedertysk område, uden at man tilsyneladende har sat skikken i forbindelse med figuren, nemlig i Ditmarsken og Holsten[81]. Herfra kendes skikken i det 16. århundrede som fastelavnsfornøjelse[82].

En vise fra ca. 1650, men omhandlende forholdene i Ditmarsken ca. 1560—70, taler om skikken „na dem Roland striden"[83]. Den folkelige skik menes at være udbredt ved påvirkning fra hoffet i Gottorp, hvor man forlystede sig med „Türkenstechen" efter tyrkerhoveder, med quintanstikning og karrusselridt[84].

Rolandstikningen skildres fra Meldorf i Ditmarsken (ca. 1870) således[85]:

Hvert år til fastelavn foranstalter de unge mennesker Rolandsridt i Meldorf. Roland er en mandshøj egetræsdukke, bevæbnet med spyd og skjold; skjoldet er et firkantet bræt, som sømmes fast til højre hånd, og i spydet hænger der en askepose. Figuren ligner en ditmarsk bonde med skæg, kridtpibe i munden, en rundpullet hat med en hestehårsdusk på hovedet, en rødbrun vams og hvide benklæder[86]. Roland føres først i vogn rundt i optog gennem byen[87], fulgt af deltagerne, som er til hest og forsynet med små lanser, „Rolandstösser", drejede stave af ca. 2 tommers tykkelse og 3 fods længde; i spidsen sidder der en lille fingertyk bolt, som rager lidt ud over træet.

Figuren anbringes på et postament, som er gravet ned i jorden, hvorefter ridtet begynder. Deltagerne rider forbi Roland og støder efter træpladen med kraft, hvad der kræver gode armmuskler og giver ømme hænder. Jo stærkere man støder, jo mere chance har man for at splintre pladen, men jo sværere er det at komme bort, inden figuren har drejet sig. Det er en stor skam at få et dask af askeposen i nakken. En dreng bringer figuren til ro efter hvert stød. Hestene er ofte bange for den.

Den der støder skjoldet ned, bliver Rolandskonge; hos ham opbevares figuren til næste år.

I Windbergen ved Meldorf er Rolandstikningen en endnu levende skik på pinsemandag. I optoget er der en fanebærer, som svinger fanen kunstfærdigt; en „oberst" med skærf og blomster leder processionen. Rolandfiguren køres rundt i musikvognen. Rytterne rider på blomstersmykkede heste. Før selve Rolandridningen holdes en tale for deltagerne. Disse er bevæbnede med en ca. en meter lang „Stöter" med jernspids og beskyttelseslæder over håndfæstet; vægten af denne stav er forskellig efter deltagernes størrelse. Det gælder om at støde Rolands asketræsskjold itu, og den der gør det bliver „König" og får en pengepræmie. Der tages dog også hensyn til, hvem der kan få figuren til at snurre rundt flest gange uden at blive ramt af askeposen[88].

Det fortælles, at karlene i Windbergen i begyndelsen af 19. århundrede

bad Meldorferne om at måtte låne deres Roland, hvad disse nægtede dem[89]. De lavede så deres egen figur.

Også andetsteds fra kendes skikken. I Sude ved Itzehoe stak man til Roland ved forårstid, i Bramstedt pinsetirsdag[90]. I Garding lavede man 1840 en Roland i jægerskikkelse; den er nu på museet i Altona[91]. Videre kendes skikken fra seneste tid i Wesselburen[92], Eiderstedt, Stapelholm, Elbmarsken, det sydlige Stormarn, i Segeberg, Neumünster og Innien ved Rendsborg. I Kiel stak man endnu 1935 til en Roland i skikkelse af en prøjsisk grenadér[93]. I egnen omkring Eutin og Pløn stak man til en tyrkerfigur („Türkenreiten")[94].

Andetsteds har daglejere og karle, der ingen heste havde, lavet en primitiv karrussel ved at sætte et hjul vandret på en pæl og binde en bjælke til. Når hjulet snurrede rundt, kunde den, der sad på bjælken, støde til Rolands skjold[95]. I Lilienthal (ved Pløn) har pigelavet lavet en karrussel af forstellet på en høstvogn, hvis ene hjul blev gravet ned i jorden; på det andet hjul var vognstangen fastbundet, og i hver ende af det var en agestol. Pigerne satte sig deri, karlene drejede hjulet med vognstangen rundt, og pigerne stak til ringe, ophængt i to galger, under farten. De kunde også slå til tønde eller stikke til Roland på samme måde[96]. Også i Danmark har man lavet en lignende primitiv karrussel og anvendt den ved tøndeslagning, således på øen Gøl ca. 1860[97].

I Nordtyskland har man forøvrigt — også på landet — stukket, slået eller skudt efter tyrkerhoveder til hest[98]. Også i Tønder skal dette have været skik[99].

En sammenblanding af ringridning og quintanstikning træffes i den følgende beretning, nedskrevet af Frederik Dreier (1849—1926); den er stedfæstet til Pahlen i Tellingstedt sogn, syd for Ejderen. Som ganske lille besøgte Dreier sin bedstefader, der boede dèr[100]:

„I Indgangen eller Forstuen stod en Træfigur i Mands Størrelse paa en Tap i et rundt Fodstykke, saaledes at den var let at dreie rundt. Hvide Benklæder, rød Frakke, hvide Handsker og 3-kantet Hat, kaldet Roland. Armene vare udstrakte, den ene Haand holdt en Ring, og den anden en Pose, indeholdende Aske. Naar Rytteren, der i Forbifarten skulde søge med en Landse at tage Ringen, feilede denne og stødte mod Haanden, svingede Figuren rask om og slog Rytteren med Askeposen til Jubel for Tilskuerne".

Det er omtrent samme slags forlystelse, som vi har truffet på Møn,

blot at det dèr var en jomfrufigur. En jomfru kendes dog også fra Tyskland:

Omkring midten af 19. århundrede stak karlene i Kahlhorst ved Lybæk til st. Hans efter en „jomfru", udskåret af et bræt. Det gjaldt om med en træhammer at ramme „das Herz", en pløk, som var sat ind i et hul i figuren, anbragt på obskøn måde. Det kaldtes „Jungfernstechen", „-schlagen"[101].

Behændighedsforlystelserne til fastelavn kan antage de mest forskellige former. Som et kuriosum kan fra højdedraget Fläming (mellem Berlin og Dresden) omtales følgende skik, der på en måde kan siges at stå i forbindelse med de her omtalte skikke[102]:

Til påske og pinse sætter karlene i landsbyerne i Fläming en af træ udskåren og broget malet hane op på en mandshøj pæl med gevind; de rider forbi i skarpt trav og forsøger at slå hanen løs med hånden, så den drejer sig af gevind. Da den skal drejes ca. 15 omgange, er det svært.

En slags quintanløb til vands kendes også fra Tyskland. På Starnbergersee i Bayern kaldte man det „Panzen-" eller „Banzenstechen". En slags øltønde, „Panz" eller „Banz", blev anbragt på en pæl i vandet. Fra lette både i stærk fart forsøgte fiskerne, stående i agterstævnen, at gennembore tønden. Ramte de ikke tønden i midten, drejede den rundt, så de faldt i vandet, og var stødet ikke så kraftigt, at tønden blev gennemboret i midten, slog slaget dem bagover i søen[103]. Her og ligeledes på Ammersee kunde tønden også flyde frit omkring på bølgerne; det gjaldt om at stikke den så kraftigt, at den gik i stykker. Deltagerne faldt meget let i vandet[104]. Samme skik nævnes fra München 1530, hvor fiskerne, klædt i blåhvide lærredsbukser og vamse (de bayriske farver) stak til en blåhvid, drejelig tønde på Isar-floden til ære for kejser Karl V[105]. Skikken kendes i de østrigske alper (i Gailtal i Sydkærnten og i Windisch-Feistritz), hvor den kaldes „Kufenstechen" (Kufe = tønde)[106].

Fra Nordtyskland kendes en anden slags stikning; på Trave-floden ved Lybæk roede to unge mænd omkap hen til en pæl, til hvilken der var befæstet en krans[107].

Sverige.

Ved det svenske hof har man naturligvis også kendt quintanridt

og de andre omtalte ridderskikke. Ved dronning Christinas kroning 1650 var der et ridderspil, hvor man bl. a. „rännde efter hufvuden" (tyrkerhoveder), og op igennem århundredet holdtes mange karrusseller[108]. Da Carl XI besteg tronen, var der et pragtfuldt karrusselridt, som han lod beskrive i et værk med kobberstik af Ehrenstrahl: „Certamen equestre cæteraque solemnia". Hans rustning og lanse fra festen er bevaret i livrustkammeret i Stockholm[109]. Ved Gustav III's pragtlystne hof holdt man i 1770'erne både quintanløb og karrusselridt[110]. I livrustkammeret er der endnu bevaret tyrker- og morianhoveder herfra[111].

Fra nutidens Sverrig findes der ikke oplysninger om folkelig quintanstikning. Derimod haves kendskab til flere Roland-figurer. I Visby skal der ved middelalderens slutning have stået en Roland på fisketorvet ved havnen[112], og den kæmpemæssige figur i Skänninge, „Turelång", der er beskrevet og afbildet hos Olaus Magnus 1555, har sikkert også været en Roland. Han var af træ, siges der og så høj, at et menneske gik ham til knæet[113]. Han bar en kølle i den højre hånd og en ølkande i den venstre; foran ham afstraffedes misgerningsmænd, især ægteskabsbrydere. 1648 blev der støbt en broncefigur, „Kopparmatte" til kagen på Stortoget i Stockholm; i den opløftede højre hånd holder han et ris[114]. Fra midten af 18. århundrede er der bevaret en 145 cm høj træfigur fra Ingelstad i Småland, hvor den har stået på kagen; den menes at være en efterligning af „Kopparmatte", skønt den er anderledes påklædt[115]. Folkelige fremstillinger af lignende figurer findes på malerier fra ca. 1645—1870 i huse i Hälsingland, Dalarne, Värmland og spredt i andre svenske provinser[116]. Disse figurer kan være fremstillinger af quintaner, men det er dog nok sandsynligst, at de er lånt fra Tyskland i en tid, hvor den sekundære symbolske betydning som rettens vogter o. s. v. er tillagt Rolanderne. De må sikkert opfattes som billedlige fremstillinger af bødlen og kan sammenlignes med de danske „kagmænd". „Kopparmatte" kaldtes simpelthen et „justitiebeläte".

Den sydvestskånske skik at „sticka preussaren", som vistnok er lånt fra Danmark i sen tid — navnet kunde tyde på et eventuelt lån under de slesvigske krige, hvor prøjsen var ærkefjenden (jfr. strå-manden i Valby) — og som hørte op i begyndelsen af dette århundrede[117], er ikke et quintanridt; „Preusstickningen" bestod i at tage ringe fra et apparat, som blev hængt op i en snor over vejen. I et

hulrum var ringene anbragt; den nederste holdtes fast med en fjeder og kunde tages med lanse, hvorpå en ny gled ned. På apparatet var der malet en mand, som skulde forestille en prøjser[118].

Som juleleg kendte man i Midt- og Nordsverrig at „sticka skomakaren" eller „sticka ögonen ur skomaren"[119]. Deltagerne vendte ryggen til og skulde prøve at ramme en halmfigur. Legen minder om en dansk julestueleg at „stikke Palles øje ud"[120]; den bestod dog i at ramme et lys med et kosteskaft, som blev holdt mellem deltagernes ben. Disse julelege har næppe noget med quintanskikken at gøre.

4.

Som hofforlystelse har man i hvert fald i 16. århundrede kendt quintanløbet, eller „Kvintløbet", som det kaldtes, i Danmark[121].

Hoffets fastelavnsfornøjelser bestod i maskeringer, dystløb til hest, ringrenden og stråmandsstikken[122]; men de rigtige karrusseller synes først at være kendt fra århundredets slutning, f. eks. 1596 ved Christian IV's kroning og 1634 ved „det store Bilager". Ved denne lejlighed så franskmanden Charles Ogier de unge adelsmænds øvelser på ridebanen ved Københavns slot, hvor de huggede og skød efter hoveder af pap eller halm og stak til en menneskelig figur på en pæl for enden af banen[123].

Under Frederik III fejrede man trods de for landet dårlige tider store hoffester; et rigtigt karrusselridt fandt sted 1663 i Kongens Have. Damerne stak til rings, siddende i smukke triumfvogne[124]. Men det var især under Christian V, at karrusselridtet var yndet. Op ad vindeltrappen på Rosenborg slot hænger en række små malerier af forskellige rytterfærdigheder fra den tid, bl. a. quintanløb og stikken til morianhoveder, udført af kongen selv, hans sønner og hoffets herrer[125]. En pragtfuld karrussel skildres i en håndskreven foliant som afholdt 13/4 1685 på Kongens Nytorv i anledning af Christian V's fødselsdag; kongen skulde have udmærket sig ved at spidde, hugge og løfte ni hoveder, opstillet som et spil kegler[126]. Der var også quintanridt. Imidlertid fandt denne karrussel slet ikke sted, da der var hofsorg i anledning af enkedronning Sofie Amalies død, så manuskriptet har snarest været at opfatte som dispositioner til den måske mest storartet planlagte ridderfest i Danmark[127].

Biskop Jens Bircherod omtaler regelmæssigt i sine dagbøger kronprins Frederik (IV)'s årligt gentagne „kostbare", „herlige", „stadselige", „prægtige" Carrousseller, således 1695 i Ny Amager (Frederiksberg) og 1701, 1702, 1703 i slottets ridehus[128]. Også i 18. århundrede var der sådanne ridderspil i København; det sidste store afholdtes 1791[129], men endnu på Frederik VI's tid foranstaltede hoffet sådanne mindre til egen fornøjelse. I slutningen af Frederik VI's regeringstid var prins Frederik (VII) en af hovedmændene i en karrussel[130], og Christian IX øvede sig som ung rytterofficer med quintan og tyrkerhoveder. Endnu op til midten af forrige århundrede fremstilledes tyrker- og morianhoveder af træ og papmaché til denne brug[131]. En 10—20 sådanne hoveder findes nu opbevaret på Tøjhusmuseet i Kbhvn., og sammesteds står der en del javeliner, samt to quintaner, negre i romersk dragt med sværd og skjold; man skulde ramme dem på skjoldet, hvorefter de snurrede rundt på midten og slog med sværdet. De kan ikke nøjagtigt tidsfæstes, men går nok tilbage til Christian V[132].

Også adelen har efterlignet hoffets karrusseller; i den fynske herregård Ørbæklundes park træffes således en plads, som kaldes karrussellen endnu; den er cirkelrund og omgivet af en træbeplantning, og i midten står et træ. Endnu for få år tilbage sad den gamle jernkrog i dette træ som et minde fra den tid, hvor man red til rings dèr[133].

Under czar Peter den stores besøg i København 1716 forlystede hoffet sig med en karrussel til vands; deltagerne sad i små joller, den danske dronning Louise således sammen med czaren. Festen fandt sted i kanalen ved Rosenborg slot[134].

Som kuriositet kan nævnes, at det 1706 blev foreslået at opsætte vejviserfigurer på korsvejene i landet, og disse figurer skulde være morianer med skilte i hænderne. De ligner forbløffende quintanfigurer[135].

I det foregående er de såkaldte „kagmænd" i Danmark flere gange nævnt. Det var figurer, som stod på toppen af købstædernes straffested, „kagen", i reglen på torvet. Oprindelig var kagen en „skampæl" på en underbygning, så offentligheden kunde nyde godt af synet, når en synder blev afstraffet og udstillet til almindelig beskuelse. I tidens løb blev kagen stadig kunstfærdigere, og mange steder satte man „kagmanden" op på pælen[136]. Ordet „kagmand" betyder simpelthen skarpretter, og figuren har da i reglen også haft et ris eller et rettersværd i hånden. At figuren, som man kan vente, er overtaget fra

Tyskland (ligesom de svenske „spögubber") fremgår af at flere af dem direkte kaldes Roland'er; naturligvis har de ikke umiddelbart noget med quintanerne at gøre, da de må være lånt på et tidspunkt, hvor figurerne i Tyskland havde fået den omtalte symbolske betydning i folks bevidsthed.

Sådanne kagmænd træffes bl. a. fra følgende danske købstæder:

Slesvig: en Roland-figur.
Flensborg: mandsfigur med sværd i den ene og ris i den anden hånd.
Tønder: 1699 blev der på byens kag opstillet en figur, kaldet Roland[137]. Han var i datidens klædedragt, med trekantet hat og køllert med mange knapper, med bælte og sabel. Det er sandsynligvis den Roland-støtte, som man fandt 1897 på rådhusets loft og førte til Thaulow-museet i Kiel[138], men som nu findes på Tønder museum[139].
Ålborg: på kagen sad et hæsligt fjæs med vrængemund (nu på byens museum). Det var vist ikke en hel figur[140].
Odense: en Rolandfigur.
Assens: en forgyldt kagmand[141].
Rudkøbing: en kagmand nævnes endnu 1722.
Køge: på den i det 16. århundrede af hugne kvadersten opmurede statelige kag (med indvendig trappe op til platformen) stod skampælen, forsynet med lænker, halsjern og ris, samt med en kagmand, bevæbnet med et ris. Figuren tjente som vartegn for de rejsende håndværkssvende. Kagen forsvandt 1798 eller 1799, men da havde figuren været forsvundet flere år[142].
Nakskov: en kunstfærdigt udskåret mandsfigur, med strømperne på hælene, opsmøgede ærmer og ris i næven.

5.

Ingen af de her fremdragne både fornemme og folkelige skikke ligner direkte den danske skik at stikke til stråmanden. Mere lighed har de tilsyneladende med et par tyske skikke, som skal refereres her:

I Anhalt stak pigerne til pinse med tilbundne øjne med træsabler efter en pige, som var udklædt som gammel jomfru, eller efter en dukke[143]. I Wettin mellem Halle og Eisleben har bønderne til pinse stukket til en stråmand med tilbundne øjne; det gjaldt om at vælte den. Legen kaldtes „den Mann stechen"[144]. I egnen omkring Striegau (Slesien) har man kendt en lignende skik til pinse: en stråmand, klædt i rød hue, optræder som Goliat, køres i vogn med en nar som kusk til retterstedet og dømmes til døden. Han bindes til en pæl, og karlene søger med tilbundne øjne at ramme ham med et spyd. Den der træffer ham vælges til konge. Det kaldes „Goliatstecha"[145]. I Siegesdorf i Chiemgau (Bayern) er deltagerne ved en lignende leg forsynet med en kæmpestor papcylinder over hovedet[146].

I Ditmarsken kendes en leg „Jud ut de Luuk smiten", udført om forsommeren[147]:

En galge bygges af to stolper og en tværbjælke. Fra denne, der sidder i 3—4 m's højde, hænger et tov ned, hvori der er bundet en tom tønde uden låg og bund. En stråfigur med bukser og jakke og et mester Jakelansigt med krum næse (han kaldes Judas) sidder inde i tønden, så hovedet rager ovenover og benene nedenunder. Deltagerne er bevæbnede med tykke køller; de stiller sig op i 5—8 m's afstand og kaster køllerne mod tønden efter tur, så den efterhånden knuses og falder ned. Tilbage bliver så Judas, og han slås også ned. Den der får slået den sidste stump ned, er sejrherre.

Gustav Fr. Meyer sætter denne leg, der påfaldende minder om vor nordsjællandske og anholtske stråmand i tønden, i forbindelse med den såkaldte „Judasjagen", en symbolsk leg, hvor en figur, der forestiller vinteren, bliver brændt[148]. Og det er sandsynligt, at den over store dele af Europa kendte skik at „bære døden (eller vinteren) ud" (Todaustragen), „begrave fastelavnen" (Fastnacht begraben) o.lgn.[149] genfindes heri, ligesom i de øvrige anførte eksempler, i hvert fald i den såkaldte „Goliatstecha" fra Striegau. Der er mange eksempler på vinterens begravelse[150]. Her skal kort refereres enkelte vidnesbyrd. Meningen har været, at figuren skulde symbolisere den heldigt overstående vinter, som man nu kunde begrave. Men mange steder personificerer den også fastelavnen, den muntre og fede tid; figuren kaldes Bacchus, fordi han anses som fastelavnens gud. Han begraves under tilsyneladende sorg fra deltagernes side: den dejlige tid er forbi, og den magre fastetid begynder. Især i de katolske lande har der været stor forskel på fastelavnen og fasten.

I Westfalen begravede, brændte eller druknede man en stråfigur, som man kaldte „Bruder Fastnacht", „Bacchus" ell. lign. askeonsdag. Begravelsen fandt sted under grov bespottelse og som en karikatur af en rigtig begravelse[151].

I Oldenburg bar man Bacchus-stråmanden til nærmeste å eller dam og kastede ham i vandet; han blev båret af ligbærere, og en narrepræst holdt tale, mens følget græd. Det nævnes også, at han blev opbevaret i en lade til næste år[152].

I Holsten (Matzwitz ved Lütjenburg) var en stråmand med i fastelavnsoptoget, siddende på en arbejdsvogn; efter at han havde gjort hele tiggerrundturen fra gård til gård med, blev han druknet i gadekæret[153].

De i begyndelsen af dette afsnit nævnte skikke kan ikke i et og alt sammenlignes med vor danske stikken til stråmanden. Ceremoniellet

er ganske anderledes; deltagerne slår i blinde efter figuren (ligesom man mange steder i Danmark kender at slå med tilbundne øjne efter en potte). De er ikke tilhest. Der er ingen behændighedsprøve forbundet med at stikke eller vælte stråmanden som i Danmark, og en begravelse af figuren kendes ikke i Danmark.

6.

Der er mange eksempler på, at hof- og ridderskikke er optaget og efterlignet efter bedste evne af folket og har levet videre som folkelige skikke, især til fastelavn, således f. eks. ringridningen, sømændenes dystløbsturneringer, ombæring af Bakkus på tønden (efter hoffernes „triumfer", „trionfi"-optog).

Spørgsmålet skal nu drøftes, om stråmandsstikningen i Danmark kan regnes med til disse „sunkne" skikke, eller om den kan sættes i forbindelse med den i sidste afsnit omtalte symbolske handling at begrave vinteren, således som det er blevet hævdet, herhjemme f. eks. af J. S. Møller[154].

Hvad der taler imod det sidste er, at der ellers ikke i den overvældende mængde folkemindestof, som i ældre og nyere tid er samlet i Danmark, kendes eksempler på, at man har brændt, begravet eller druknet en figur, der har været tænkt som en repræsentant for vinteren. Skikken synes især at findes i Mellem- og Sydtyskland, Bøhmen og de slaviske lande, i store træk vel på katolsk grund.

Paludan-Müller nævner ganske vist fra Kerteminde (se det danske materiale i afsnit 1), at stråmanden brændes om aftenen. Denne enestående oplysning kan desværre ikke kontrolleres, men er ikke usandsynlig, selv om man ikke kan forlange absolut troværdighed i et litterært værk. Der nævnes dog intet om, at stråmanden skulde personificere noget. Opbrændingen kan være rent spontan; måske har man haft heksenes bålfærd til st. Hans i tankerne (at brænde en heksefigur kendes fra Nyborg ved midten af 19. århundrede st. Hansaften, og vel også i Kerteminde).

Fra Svendborg fortælles, at man i 1880'erne har kørt den populære fastelavnsfigur Bakkus omkring på en tønde gennem gaderne for til sidst at kaste ham i havnen[155]. At sammenstille dette eksempel med de i 5. afsnit nævnte tyske skikke at begrave Bakkus (= fastelavnen)

går dog vist ikke an. Bakkus i Svendborg er et levende menneske og ingen stråmand, og han er aldeles ikke opfattet som fastelavnens gud. Det har snarest været løjer. Forøvrigt har man i Svendborg til fastelavn løbet sækkevæddeløb ned til havnen, og deltagerne er sprunget i vandet fra bolværket[156], — hvad der vel kan forklare, at Bakkus fik sig en dukkert.

Skulde man virkelig antage, at den danske stråmandsstikning var en symbolsk dræbning af vinteren, måtte man vente at finde gamle eksempler om skikken, men som det vil ses af materialet i første afsnit går vidnesbyrdene herom ikke tilbage til før år 1800. Og vilde man antage, at tanken om at dræbe vinteren ved at stikke til stråmanden var en forholdsvis ny idé, senere forbundet med skikken [156a], måtte man vente, at materialet skulde give blot et lille fingerpeg herom, hvad der dog slet ikke er tilfældet. Der kan næppe være tvivl om, at skikken har været en spændende og morsom kappestrid uden symbolsk bagtanke.

Kampen mellem to personer, repræsenterende henholdsvis „sommer" og „vinter", er kendt både fra udlandet og herhjemme. 1441 nævnes den i vedtægterne for Guds legemslav i Ålborg, og fra 1519 og 1520 haves omtaler af kamp mellem de to årstider på flæskesøndag. Olaus Magnus skildrer og afbilder i sin „Historia de gentibus septentrionalibus" 1555 en kamp mellem vintergreven og maj- eller sommergreven, og op til vor tid har sommer og vinter deltaget i fastelavnsoptog, f. eks. på Falster og Lolland og i Jylland. Vinteren var tykt klædt på og holdt sig i kakkelovnskrogen, mens sommeren var let påklædt og smækkede alle døre og vinduer op, når han kom til en gård[157].

Nogen tanke om „dræbning" af vinteren er der dog ikke derved.

På den anden side er stråmandsstikningen ikke et direkte quintanløb, således som de nordtyske Rolandsridt. Kun Rolandsfiguren, som omtales fra ældre tid i Fanefjord, har måske været en rigtig quintan; navnet tyder på tysk påvirkning. De mønske „jomfruer" og karrusselridtet efter deres ringe kan også godt være lånt fra Tyskland; paralleller findes f. eks. i Holsten. Men de kan måske lige så godt stamme fra hoffester i København; vi kan ikke følge forbindelseslinjerne.

Quintanerne er mer eller mindre kunstfærdigt og holdbart udførte figurer, som bruges fra år til år, og som nidkært bevogtes (se eksemplet fra Meldorf i Ditmarsken i afsnit 3); stråmanden laves derimod ny for hver gang. Stråfigurer i menneskeskikkelse træffes ved mange

forskellige lejligheder i Danmark. I middelalderen dansede man til konegilder med en stråmand[158]. Til julen har man op til vor tid bundet sig stråmænd („julebuk", „julegubbe"); lignende kendes fra majfesten. Det sidste neg blev i høsttiden bundet i menneskeskikkelse landet over („kælling", „dreng", „fissemand" o. s. v.). Disse stråfigurer har man lavet løjer med, man har skræmt folk dermed, man har danset med dem o. s. v. I vort materiale findes en oplysning fra Glostrup, hvoraf det fremgår, at man også der har danset med stråmanden ved gildet efter stikningen[159].

Det har således været naturligt for deltagerne at gribe til at lave en stråfigur af det materiale, der var tilgængeligt. Det behøver ikke at være et tegn på fattigdom, at man ikke har haft en rigtig quintanfigur; skikken træffes jo i nogle af de rigeste egne af Danmark, og på Møn havde man forøvrigt også træfigurer som „jomfruer". Ovenikøbet synes det, at man flere steder (Rødovre, Herlev, Herstedvester, Ballerup) ikke har sparet på skillingen for at gøre figuren så fin som mulig.

Det der gør quintanridtet så spændende og vanskeligt er, at figuren kan dreje sig om sin tap og derved slå den ubehændige rytter i nakken med sin askepose. Det findes overhovedet ikke i vore stråmandsfigurer. De står stille. Kun jomfruen i Fanefjord kunde dreje sig.

Paralleller til at deltagerne slås med askepose til beskæmmelse og tilsmudsning kendes ellers flere steder fra i landet. Når man slog til tønden i Gundsømagle til fastelavn, fik sejrherren, der slog tønden itu, indholdet: potteskår, aske og skidt, ned over sig[160]. Denne forlystelse har været ret udbredt; parallelle oplysninger haves således fra Dåstrup på Sjælland, V. Ulslev på Lolland og Kattrup ved Horsens[161]. I Janderup sogn hængte man til fastelavn tre potter op i en galge; i den ene var aske, i den anden vand, i den tredje æbler. Deltagerne skulde med tilbundne øjne slå efter potterne og kunde risikere at få aske eller vand i hovedet i stedet for æbler[162]. Til fastelavnen i Ravnkilde gik „vinter" og „sommer" med i tiggeroptoget; vinteren havde en askepose med, som han slog på dem, der ikke vilde give noget[163]. Til st. Hans gik der i sommer i by-festen i Gunderup sogn en „askefis" med i optoget. Hvert sted, hvor han kom, fyldte han en pose med tør aske fra møddingen og slog den på alle, der kom ham nær[164].

Til gengæld for det manglende smidighedsmoment er der i stråmandsstikningen kommet et nyt styrkemoment til: stråmanden skulde løftes af pælen og svinges rundt eller føres med, hvad der har krævet

både et sikkert øje og gode armkræfter. Muligt er det, at denne særlige udvikling er sket under påvirkning af den nævnte skik at ramme og løfte morian- eller tyrkerhovedet op under ridderspillene. Det er også muligt, at ryttersoldaterne under deres øvelser ved militæret har haft stråmænd at løfte, og at skikken snarere er en militærleg end en hofforlystelse. Noget sikkert kan ikke siges herom.

At stråmandsstikningen fremfor alt er knyttet til egnen omkring hovedstaden synes at tjene til gunst for den antagelse, at skikken stammer fra hoffets ridderspil, ligesom de holstenske Rolandsridt antages at stamme fra hofferne der. Flere steder i vort materiale tales om figurer i tyrkerskikkelse; det tyder på, at man har villet efterligne en quintanfigur. Det mer eller mindre strenge ceremoniel ved stikningen, ligesom de flagsmykkede lanser (Valby, Herstederne, Sønderjylland) kunde tyde på påvirkning fra militæret eller hoffet.

Vejer man de forskellige grunde for og imod, er der næppe tvivl om, at skikken at stikke til stråmanden rimeligst kan anses for at være en folkelig udløber af den gamle quintanstikning. Fra hoffets idrætter eller måske militærets rytterøvelser er den trængt ud til landbefolkningen i en udformning, som vistnok med rette kan kaldes specielt dansk. Karrusselridtet forbundet med ringstikning er tydeligt opstået som efterligning af hofskikke. Om stråmanden i tønden er en selvstændig gruppe, måske helt uafhængig af stråmandsstikningen, eller om den repræsenterer en sammensmeltning med tøndeslagningen, får stå hen.

At stråmandsstikningen skulde stå i forbindelse med skikken at dræbe vinteren synes en urimelig og unødvendig antagelse; der er intet i overleveringen, der tvinger til at tro det. De fremdragne parallelskikke fra Tyskland synes ikke at være analoge med den danske skik.

FORKORTELSESLISTE OVER HYPPIGT CITERET LITTERATUR

Årbog + amt og årstal = vedkommende amts historiske samfunds årbog.
Barron: Jeux = Louis Barron: Les Jeux (u. å.).
Bayr. Hfte. = Bayerische Hefte für Volkskunde I ff. (1914 ff.).
Brand: Pop. Antiquities = John Brand: Observations on the Popular Antiquities of Great Britain I—II (1849).
Brand & Hazlitt = J. Brand & W. Carew Hazlitt: Popular Antiquities of Great Britain I—III (1870).

Cripps-Day: Tournament = Fr. Henry Cripps-Day: The History of the Tournament in England and in France (1918).

DFS = materiale i Dansk folkemindesamling (+ kapselnummer, topografisk nummer, optegnernavn, dato for indsendelsen og meddelernavn).

Doering: Kunstdenkmäler = O. Doering: Deutschlands mittelalterliche Kunstdenkmäler als Geschichtsquelle (1910).

Feilberg JO = H. F. Feilberg: Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål I—IV (1886—1914).

FFC = F(olklore) F(ellows') C(ommunications), I ff. (1910 ff.).

Flamand Christensen: Kongedragter = Sigrid Flamand Christensen: De danske Kongers kronologiske Samling paa Rosenborg. Kongedragterne fra 17. og 18. Aarhundrede I—II (1940).

Folk-Lore = Folk-Lore. A quaterly review of myth, tradition, institution, & custom I ff. (1890 ff.).

Globus = Globus, illustrierte Zeitschrift für Länder- und Völkerkunde I ff. (1863 ff.).

Handelmann: Spiele = Heinr. Handelmann: Volks- und Kinder-Spiele aus Schleswig-Holstein (1874).

Handwb. = Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens (udg. af E. Hoffmann-Krayer og Hans Bächtold-Stäubli) I—X (1927—42).

Hansen: Spiel = Wilh. Hansen: Spiel und Sport in der völkischen Ueberlieferung (1939).

Henningsen: Dystløb = Henning Henningsen: Dystløb i danske søkøbstæder og i udlandet, Danmarks folkeminder 57 (1949).

Hoff: Karussel = Arne Hoff: De danske Kongers Karusseltøj, særtryk af Vaabenhistoriske Aarbøger II (1938).

Jostes: Roland = Fr. Jostes: Roland in Schimpf und Ernst (1906).

Jusserand: Les sports = J. J. Jusserand; Les sports et jeux d'exercise dans l'ancienne France (1901).

la Salle: Croyances = Laisnell de la Salle: Croyances et Légendes du Centre de la France I—II (1875).

Lid: Joleband = Nils Lid: Joleband og vegetasjonsguddom (1928).

Mejborg: Chr. V = R. Mejborg: Billeder af Livet ved Christian den Femtes Hof (1882).

Mélusine = Mélusine. Recueil de mythologie, littérature populaire, traditions et usages I—XI (1878—1912).

Mem. og Breve = Memoirer og Breve, udg. af Jul. Clausen og P. Fr. Rist I—L 1905—27).

Meyer: Jungmannsch. = Gustav Fr. Meyer: Brauchtum der Jungmannschaften in Schleswig-Holstein (1941).

Müllenhoff: Schl.-H. = Karl Müllenhoff: Sagen, Märchen und Lieder der Herzogthümer Schleswig, Holstein und Lauenburg[2] (1921).

Møller: Fester = J. S. Møller: Fester og Højtider i gamle Dage I—II (1929—33).

Nilsson: Folk. fester = Martin P:son Nilsson: Årets folkliga fester[2] (1936).

Olaus Magnus = Olaus Magnus: Historia de gentibus septentrionalibus 1555 (sv. oversættelse I—IV (1909—25): Historia om de nordiska folken).

Pessler: Handbuch = Wilh. Pessler: Handbuch der Deutschen Volkskunde I—III (u. å.).

Reinsb.-D.: Festl. Jahr = O. Freiherr von Reinsberg-Düringsfeld: Das festliche Jahr in Sitten, Gebräuche, Aberglauben und Festen der germanischen Völker[2] (1898).

Rohr: Tausend Jahre = Johs. Rohr: Tausend Jahre deutsches Leben (1931).
Sébillot: Pêcheurs = Paul Sébillot: Le folk-lore des pêcheurs (1901).
Sepp: Religion = Prof. Dr. Sepp: Die Religion der alten Deutschen I (1890).
Sieber: Zunftfeste = S. Sieber: Zunftfeste, Mitteilungen des Vereins für sächsische Volkskunde V (1909—11).
Sommer: Sachsen = Emil Sommer: Sagen, Märchen und Gebräuche aus Sachsen und Thüringen I (1846).
Strutt = Joseph Strutt: The Sports and Pastimes of the People of England (1876).
Tang Kristensen: JA = Ev. Tang Kristensen: Gamle folks fortællinger om det jyske almueliv I—VI (1891 ff.) + tillægsbind I—VI (1905 ff.).
Troels-Lund = Troels-Lund: Dagligt Liv i Norden i det 16de Aarhundrede I—XIV (folkeudgave 1903).
Weilbach: Fred. IV = Fr. Weilbach: Frederik IV's Italiensrejser (1933).
ZVfVkde = Zeitschrift des Vereins für Volkskunde I ff. (1891 ff.).

KILDESTEDER

[1] Bayr. Hfte II, 109. [2] Strutt 182, 186. [3] Mon. German. Hist. Script. rer. Langob. 557, ref. i Meyer: Jungmannsch. 162. [4] Strutt 186; Hoff: Karussel 188, efter Menestrier: Traité des tournois, joustes, carrousels et autre spectacles publics (1669), som ikke synes at findes i danske biblioteker. [5] Jostes: Roland 16. [6] Danske Folkebøger IV (1919), 315. [7] Larousse du XXe siècle V, 888; la Salle: Croyances II, 64; Hansen: Spiel 16 f. [8] til den følgende udredning er brugt Konrad Hoffmanns fremstilling i Romanische Forschungen II, 35, ref. i Jostes: Roland 16 ff., og Strutt 182 ff. [9] Strutt 184. [10] Ms. Fr. 2526. 2°, ij: Roman de la Rose, i Bibl. Nationale i Paris, afb. i Jusserand: Les sports 161. [11] jfr. den Roland, som endnu står i Potzlow (Uckermark), afb. i Rohr: Tausend Jahre 111. [12] afb. i Jostes: Roland 23. [13] Jostes: Roland 35, Fig. 12. [14] Jostes: Roland 37. [15] Jostes: Roland 31 ff.; Handelmann: Spiele 4. [16] Brand: Pop. Antiquities I, 177. [17] Strutt 183. [18] afb. i Jostes: Roland 23. [19] Hansen: Spiel 17. [20] Handelmann: Spiele 104. [21] Brand: Pop. Antiquities II, 163 f.; Strutt 189. [22] Strutt 191. [23] Hansen: Spiel, afb. s. 60,73 (begge fra omkr. år 1700). — En anden afart omtales i de spanske „cantares" om De syv infanter fra Salas (ca. 1100), hvor ridderne stikker til en opstabling af træstykker („tablado"), som vælter omkuld; Gaston Paris: Studier öfver medeltida sagor (1903), 172 f. [24] Cripps-Day: Tournament 19 f.; Jostes: Roland 20. [25] Jostes: Roland 18 f., m. afb. [26] Jostes: Roland 21. [27] afb. i Barron: Jeux 117. [28] Spamer i Pessler: Handbuch II, 221. [29] Weilbach: Fred. IV, 151. [30] medd. af inspektør Jørgen Ransy, Kbhvn., født 1873; jfr. Hist. Meddelelser fra København IV, 347. [31] jfr. Charles Ogiers skildring i Det store Bilager i Kjøbenhavn 1634, Mem. og Breve XX (1914), 48 f. [32] Strutt 192; Fr. Knudsen: Billeder af middelalderlige Lege og Idrætter paa en Sølvkande (1917). [33] Barron: Jeux 127. [34] Cripps-Day: Tournament 19 f. [35] Cripps-Day: Tournament 21. [36] Danske Folkebøger IV (1919), 162 f. [37] Jostes: Roland 29 ff.; Barron: Jeux 136 ff. [38] Emile Magne: Les plaisirs et les fêtes en France au XVIIe siècle (1944), 21 ff., 40. [39] Claude Ruggieri: Précis historique sur les fêtes, les spectacles et les réjouissances publiques (1830), 185 ff. [40] Weilbach: Fred. IV, 66 f. [41] Mélusine III, 73 ff. [42] la Salle: Croyances II, 63 ff. [43] Mélusine III, 73. [44] Jusserand: Les sports 164. [45] Bodleian Library No. 264, cit. i Brand: Pop.

Antiquities II, 387 ff. — Om det følgende, se Henningsen: Dystløb 83, 115 ff. [46] reproduceret og beskrevet i Jusserand: Les sports 164. [47] la Salle: Croyances II, 65. [48] Mélusine III, 73; Sébillot: Pêcheurs 131. [49] A. van Gennep: Le folklore (1924), 79; medd. fra Bernard Edenie, Paris, som udarbejder en bog herom. [50] Brand: Pop. Antiquities II, 163 f.; Jostes: Roland 20. [51] Cripps-Day: Tournament 19 f.; jfr. Strutt 188. [52] Brand: Pop. Antiquities II, 389. [53] Strutt 190 f. [54] Cripps-Day: Tournament 19. [55] Jostes: Roland 18. [56] R. Chambers: The Book of Days I (1869), 240. [57] Jostes: Roland 18. [58] Brand: Pop. Antiquities I, 177; Brand & Hazlitt II, 326 f.; Strutt 186 f. — Se Henningsen: Dystløb 107 f. [59] afb. Strutt 187. [60] Justus Schmidt: Wien (1941), 77 (Wien i 1690'erne). [61] Henne am Rhyn: Kulturgeschichte II (1886), 155 (Frankfurt a/M 1658); Hansen: Spiel 17. [62] Weilbach: Fred. IV, 151 (Dresden 1709). [63] Magdeborgs Schöppenchronik, se Jostes: Roland 10 ff. [64] Melchior Röchells Krønike, se Jostes: Roland 14 f. [65] Handelmann: Spiele 104. [66] Sigmund Heldts Trachtenbuch, Berlin, efter Hansen: Spiel Fig. 12. [67] Jostes: Roland 25 ff.; derimod mener f. eks. Arthur J. Evans i Folk-Lore VI, 48, at Roland-figuren er „the legendary hero of Roncesvalles". [68] Rolands brønd i Østerløgum, se J. M. Thiele: Danmarks Folkesagn I (1843), 358; Müllenhoff: Schl.-H. 392, nr. 581 (med kildehenvisninger, se også noter s. 551); E. Tang Kristensen: Danske sagn IV (1896), 5, nr. 12; om folkebogen, se Rs. Nyerup: Almindelig Morskabslæsning i Danmark og Norge (1816), 85 ff.; — de mange danske stednavne med Roland har dog intet dermed at gøre; fortegnelse, se Postadressebogen under Roland. — Frederiksborg Amts Stednavne (1929), 19; Sønderjyske Stednavne IV (1936), 143. [69] Folk-Lore VI, 39; Globus 90 (1906), 227; fortegnelse på 123 sikre numre i Doering: Kunstdenkmäler 241 ff. [70] afb. Rohr: Tausend Jahre 111; E. v. Niebelschütz: Der Harz (1939), 118. [71] Die Heimat XL (1930), 175. [72] Gust. Fr. Meyer: Schleswig-Holsteinische Sagen (1929), 201. [73] Jostes: Roland 31 ff. [74] Karl Bartsch: Sagen, Märchen und Gebräuche aus Mecklenburg I (1879), 329. [75] således f. eks. Rolandfiguren af træ ved rådhuset i Nordhausen (Harz) med sin højrøde trøje med gule besætninger og med sit løftede sværd, se E. v. Niebelschütz: Der Harz (1939), 118. [76] Doering: Kunstdenkmäler 216. [77] Goblet d'Alviella: The Migration of Symbols (1894), 116 f. [78] Max Röstermundt i Die Heimat XL (1930), 173 ff. [79] et referat af forskellige forskeres meninger i Jostes: Roland 7. [80] Folk-Lore VI, 39. [81] Die Heimat 1891, 77. [82] Hansen: Spiel 84. [83] Ditmarsche Frye, af Heide-rektoren Rachel (1618—75), se Handelmann: Spiele 7; Meyer: Jungmannsch. 162. [84] Meyer: Jungmannsch. 162. [85] Handelmann: Spiele 8 ff.; jfr. H. Lausten-Thomsen i Slesvigsk Søndagsblad 4/2 1923; Globus 70 (1896), 306. [86] afb. i Jostes: Roland 25; Pessler: Handbuch II, 220; et fotografi i Hansen: Spiel, fig. 22, viser figuren uden spyd, men med askepose bundet til venstre arm; han har hjelm, snorefrakke og lange støvler; to Rolandfigurer står på museet i Meldorf, iflg. museumsberetning fra 1896, ref. i Globus 70 (1896), 306; Meyer: Jungmannsch., fig. 93. [87] jfr. Folk-Lore VI, 43. [88] Meyer: Jungmannsch. 163; afb. fig. 98 o. fl. [89] Handelmann: Spiele 6. [90] Meyer: Jungmannsch. 162; — i Bramstedt står endnu en Stenroland på torvet. [91] Slesvigsk Søndagsblad 28/1 og 4/2 1923; Jostes: Roland 35. [92] Handelmann: Spiele 4, 7. [93] Meyer: Jungmannsch. 159; fig. 106, 107. [94] Meyer: Jungmannsch. 159. [95] Handelmann: Spiele 10 f. [96] Meyer: Jungmannsch. 169, fig. 108. [97] DFS 1906/35: Fr. Knudsen, efter N. J. Mikkelsen 1921. [98] Handelmann: Spiele 11. [99] Zöpfl i Alterthümer des deutschen Reiches und Rechts III (1861), 170. [100] utrykte erindringer i DFS 1906/115 (meddelt af arkivar P. K. Hofmansen). [101] Colmar Schumann: Lü-

beckisches Spiel- und Rätselbuch (1904), 101. [102] Hansen: Spiel 86. [103] Reinsb.-D.: Festl. Jahr 284; Sepp: Religion I, 240 ff. — Om dette og det følgende, se Henningsen: Dystløb 84, 91, 103. [104] Bayr. Hfte. I, 224; Sepp: Religion I, 241. [105] Sieber: Zunftfeste 343; Bayr. Hfte. II, 85; Sepp: Religion I, 241. [106] Spamer i Pessler: Handbuch II, 221; Sepp: Religion 242. [107] Meyer: Jungmannsch. 127. — I Holland har karrusselridt og quintanstikning ikke været alm. (iflg. oplysning fra prof. P. J. Meertens, Amsterdam), jfr. dog J. ter Gouw: De volksvermaken, 361—68, 581—82. [108] G. Ljunggren: Svenska dramat intill slutet af sjuttonde århundradet (1864), 406. [109] Flamand Christensen: Kongedragter I, 113. [110] Stig Stenström i Livrustkammaren IV (1946), 26 ff.; et maleri heraf (Elias Martin) er afb. i Svenska turistföreningens årsskrift 1943, 27. [111] Livrustkammaren IV (1946), 46, 56. [112] Sigurd Erixon i Folk-liv 1939, 54; jfr. til dette og det flg.: Fridolf Wildte i Fataburen 1931, 75 ff. [113] Olaus Magnus VI, kap. 18; XIV, kap. 15; Folk-liv 1939, 53 ff. [114] Folk-liv 1939, 52 f., Tavle 16a; figuren opstillet på Stockholms rådhus. [115] Folk-liv 1939, 53, Tavle 16b; figuren er nu opstillet i Växjö nye tinghus. [116] Folk-liv 1939, 44 ff. m. Ill. og Kort (S. 45). [117] Erik Jönsson i Folkminnen och folktankar VIII (1922), 49. [118] Sigfr. Svensson i Rig IX (1926), 15 ff. [119] Hammarstedt i Fataburen 1916, 32; Lid: Joleband 126 ff. [120] H. Grüner-Nielsen i Sprog og Kultur II (1933), 55; Fra Dansk Folkemindesamling II (1909), 58 (fra Horns herred); DFS 1906/43, top. 401 Kværkeby: A. Rønnekilde Nielsen 7/6 1937. [121] Mejborg: Chr. V, 58. [122] H. C. Bering Liisberg: København i gamle Dage (1901), 168. [123] Charles Ogier, Mem. og Breve XX (1914), 48 f.; skildringen brugt af Troels-Lund V, 98. [124] P. Brock: Historiske Efterretninger om Rosenborg I (1881), 103 f.; Mejborg: Chr. V, 41. [125] Inventar-nr. 2591—98, se: Rosenborg. En Fører gennem de danske Kongers kronologiske Samling (1946), 43; quintanen i tyrkerskikkelse afb. i Hoff: Karussel, 186. [126] afb. i Hoff: Karussel 184. [127] beskr. i Mejborg: Chr. V, 53 ff.; Hoff: Karussel 186 ff.; Flamand Christensen: Kongedragter I, 112 ff. [128] Chr. Molbech: Uddrag af Biskop Jens Bircherods . . . Dagbøger for Aarene 1658—1708 (1846), 302, 384, 397, 418. [129] Hoff: Karussel 190 f. [130] Mejborg: Chr. V, 53. [131] Hoff: Karussel 178 f., 190 f. [132] beset ved venlig imødekommenhed fra museumsinspektør, mag. art. Arne Hoff, Tøjhusmuseet. [133] „Ugen" (Fyns Stiftstidende) 21/5 1933; Berlingske Aftenavis 20/4 1944. [134] T. Beckers Orion IV (1841), 175 (efter Thott 1669. 4°). [135] afb. i Dagens Nyheder 8/12 1935. [136] til dette og det følgende se Hugo Matthiessen: De kagstrøgne (1919), 48 ff. (m. kildehenvisninger). [137] H. Lausten-Thomsen i Slesvigsk Søndagsblad 28/1 1923. [138] Feilberg JO III, 76, s. v. Roland. [139] Sig. Schoubye: Tønder Museum 1923—1948, 23; Helge Søgaard m. fl.: Jydske Købstæder (1936), 153. [140] afb. i Helge Søgaard m. fl.: Jydske Købstæder 155. [141] Vilh. Lorenzen: Vore Byer I (1947), 161. [142] Vilh. Lorenzen: Vore Byer I, 161; Hugo Matthiessen i Vor Fortid I (1917), 490; Iris og Hebe 1799, II, 209; jfr. E. C. Werlauff: Historiske Antegnelser til Ludvig Holbergs atten første Lystspil (1858), 371. [143] Oskar Hartung i ZVfVkde VII, 90 f. [144] Leipziger Ill. Zeitung 21/2 1863; Sommer: Sachsen 152 f. [145] Paul Drechsler i ZVfVkde X, 253. [146] Pessler: Handbuch II, 221. [147] Meyer: Jungmannsch. 129, fig. 81 ff. [148] Handwb. IV, 803 s. v. Judas. [149] W. Liungman: Traditionswanderungen Rhein-Jenissei I—II (FFC 129 og 131, 1941—45); Handwb. II, 1261 f. s. v. Fastnacht begraben; VIII, 991 ff. s. v. Todaustragen. [150] se Møller: Fester II, 125 ff. (m. litt.-henv.); Lid: Joleband 129 ff.; Reinsb.-D.: Festl. Jahr 88. [151] P. Sartori: Westfälische Volkskunde[2] (1929), 151 f. [152] L. Strackerjahn: Aberglaube und Sagen aus dem Herzogthume Oldenburg[2] II (1909),

56, 60. [153] Meyer: Jungmannsch. 90. [154] Møller: Fester II, 124 ff.; jfr. Meyer: Jungmannsch. 162. [155] DFS 1906/43, top. 1049: Johs. M. Jensen 26/4 1924, efter den 72-årigé husmd. Simon Andersen. [156] DFS 1906/43, top. 1035: Johs. M. Jensen 4/3 1924. [156a] foreslået (skriftligt) af J. S. Møller. [157] Wald. Liungman: Der Kampf zwischen Sommer und Winter (FFC 130, 1941), 71 f.; Troels-Lund VII, 86; Olaus Magnus XV, kap. 8 (svensk oversættelse III, 135); Tang Kristensen: JA IV, 46, nr. 135; Olrik og Ellekilde: Nordens Gudeverden I, 635; Chr. Ringsing i Lollandsposten 22/10 1946; flere ekss. og drøftelse i Henningsen: Dystløb 127 ff. [158] Danske Studier 1907, 175. [159] af den righoldige litteratur herom skal nævnes: Feilberg JO II, 54 s. v. julebuk (m. henv.); III, 617 s. v. stråmand; Møller: Fester II, 230 ff. (sidste neg), 484 ff. (julebuk), m. henv.; Hans Ellekilde: Det sidste Neg i dansk Overlevering, Fra Dansk Folkemindesamling VI (1938), 1—100; Ellekilde i årbog Præstø 1937, 106; Ellekilde: Julebukken i Vinten, i: Øst og Vest, Festskrift til Arthur Christensen (1945), 213; Nilsson: Folkl. fester 221 (julefigurer); H. Grüner-Nielsen: Julestuer, i Sprog og Kultur II (1933), 35 f. (m. henv.). [160] DFS 1906/43, top. 165: Henning Henningsen 1/11 1947, efter fru Eva Drachmann. [161] DFS 1906/43, top. 215: Niels Sørensen, ca. 1885, top. 797: H. L. Lærkesen 5/7 1938; top. 2227: Henning Henningsen 7/5 1948, efter gdr. Rs. Secher, Kattrup, f. 1872. [162] Fr. Knudsen i Danske Studier 1924, 7; — fra Tersløse kendes en lignende fastelavnsforlystelse: børnene hænger en krukke vand op under bjælken og slår til den med tilbundne øjne; den der rammer krukken får vandet over sig og belønnes med en bolle; DFS 1906/43, top. 249: J. P. Nielsen 1885. [163] Tang Kristensen: JA, tillægsbind IV, 46, nr. 135. [164] Tang Kristensen: JA IV, 25, nr. 47.